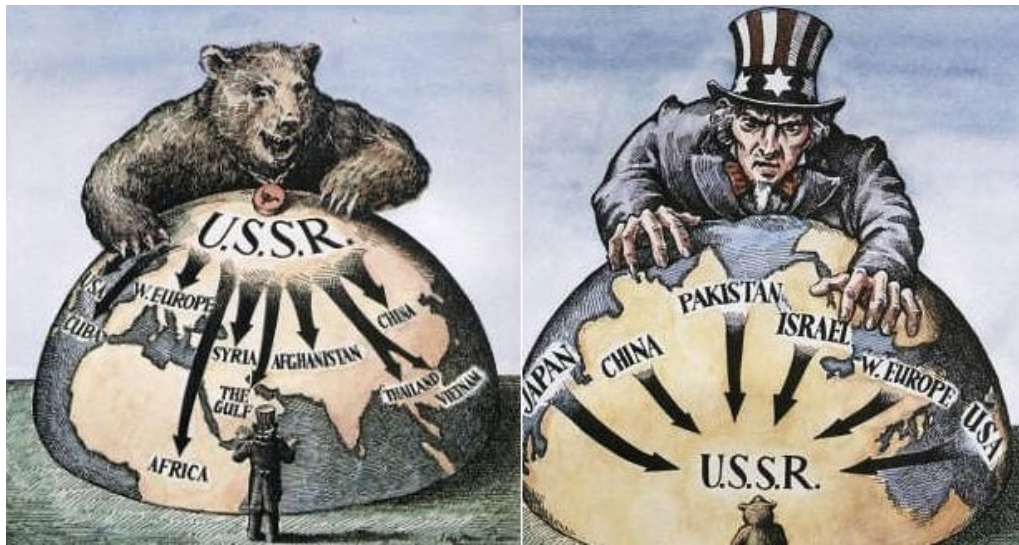

Masterscriptie Paul Stolk

De historiografische visies op de Koude Oorlog in geschiedenismethodes van 1948 tot 2017

Masterscriptie

Geschiedenis: Educatie en
communicatie

Paul Stolk

Studentnr. 5511364

p.stolk@marnixcollege.nl

Begeleider:

B. Wansink

b.g.j.wansink@uu.nl

M. Huisman

m.h.huisman@uu.nl

Deze studie had ik niet kunnen doen zonder de steun van de volgende mensen:

Fia Rongen-Dieteren voor de eindeloze gesprekken over de flexibele indeling van mijn studie.

Rens Goedknecht voor mentale support.

Bjorn Wansink voor het geven van constante feedback.

Ineke Stolk-van Dijken voor de ruimte die ik kreeg.

Mijn schoonouders, Jos en Anneke van Dijken voor de vele zondagen rust.

Na 4 jaar en drie kinderen verder is het dan eindelijk klaar.

Samenvatting

Deze masterscriptie voor de opleiding Educatie & Communicatie richtte zich op de representatie van de Koude Oorlog in geschiedenismethodes tussen 1948 en 2017. Over het ontstaan en de schuldvraag van de Koude Oorlog bestaan verschillende historiografische visies. De orthodoxe visie legt de schuld bij de SU, de revisionistische bij de VS, de post-revisionistische bij beide landen. Na De Koude Oorlog is daar de New Cold War history bijgekomen die het conflict veel breder trekt. De onderzoeksvraag de ten grondslag ligt aan dit onderzoek is of de methodes uit de verschillende periodes de dominante historiografische visie volgen. In totaal zijn er twaalf methodes kwalitatief onderzocht aan de hand van analysevragen over het begin van het conflict, de vormgeving van het narratief en het plaatsen van de schuld bij een specifiek land. Het onderzoek wijst uit dat dit niet het geval is. Factoren als de verzuilde achtergrond van de auteurs, de didactische invalshoek en de vormgeving van het narratief spelen hierbij een veel grotere rol. Een socialistische auteur legt de schuld bij de VS, een narratief waarbij het conflict als een reeks gebeurtenissen wordt beschreven geeft vaak een genuanceerder beeld.

Inhoud

Inleiding.....	5
1. Theoretisch Kader	8
Collectief herinneren.....	8
2. Historiografische visies op Koude Oorlog.....	9
Orthodoxe visie	10
Revisionisme.....	12
Post-revisionisme	13
New-Cold War History.....	14
3. Methodologie	16
4. Methodeonderzoek.....	19
Orthodoxe periode	19
Revisionistische periode.....	22
Post-revisionistische periode	26
New Cold War periode	33
Conclusie	38
Literatuur.....	41

Inleiding

“Soms verlangen mensen stiekem terug naar de Koude Oorlog. (...) De wereld was overzichtelijk opgedeeld in links en rechts. Zolang de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie zich maar in evenwicht hielden, leefden de West-Europeanen in vrede en voorspoed.”¹ Deze uitspraak deed de militair historicus Jan Hoffenaar tijdens zijn oratie in 2007 aan de Universiteit Utrecht. Nostalgie naar de Koude Oorlog is volgens hem misplaatst. Een van de belangrijkste redenen is de wetenschap dat zij goed is afgelopen. “De Russen kwamen niet en de Bom is nooit gevallen”.² Dezelfde mening is Martin Bossenbroek toegedaan in zijn boek “Fout in de Koude Oorlog” uit 2014.³ De nostalgie naar de “overzichtelijke” periode van de Koude Oorlog wordt door beide historici verklaard door de huidige stand van zaken in de wereldpolitiek. Tijdens de Koude Oorlog was in Nederland duidelijk wie de vijand was, namelijk de Russen. Tegenwoordig lijkt het gevaar van alle kanten te komen en is niemand meer veilig voor terroristische aanslagen. Bossenbroek stelt: “Nu is er op zich niks mis met nostalgie, maar als juist de Koude Oorlogsjaren worden gereduceerd tot een knusse Douwe Egberts-reclame, dan schort er toch echt iets aan ons historisch zelfbeeld.”⁴

Nostalgie wordt beschreven als een soort heimwee naar het verleden. Dit verleden is opgebouwd door de historische herinnering van een individu. De historicus Ed Jonker stelt dat alle vormen van historische herinnering constructies zijn en er onherroepelijk sprake is van selectie en manipulatie.⁵ Historische herinnering is dus maar een selectie van de gehele context van historische gebeurtenissen.

Een van de belangrijkste plaatsen waar er sprake is van een constructie van een historische herinnering is tijdens de geschiedenisles. De teksten in geschiedenismethodes zijn voor leerlingen de leidende verhalen over het verleden. De Koude Oorlog is een complex conflict waar veel partijen een rol hebben gespeeld met allemaal hun eigen invalshoek en redenen voor bepaalde acties en reacties. Over het ontstaan van de Koude Oorlog bestaan dan ook een aantal visies die gedurende en na het conflict zijn ontstaan. Deze visies gaan over de vraag wie schuld heeft aan het ontstaan van de Koude Oorlog. Vlak na de Tweede Wereldoorlog was de visie vanuit westers perspectief dat de Sovjet-Unie de schuld had aan de Koude Oorlog dominant. In de jaren '60 en '70 zijn daar de visies bijgekomen dat

¹ Peter Giessen, ‘De Koude Oorlog was bloedlink’, *de Volkskrant*, 3 november 2007.

² Peter Giessen, ‘De Koude Oorlog was bloedlink’, *de Volkskrant*, 3 november 2007.

³ M. Bossenbroek, *Fout in de Koude Oorlog. Nederland in tweestrijd 1945-1989* (Amsterdam 2014).

⁴ Martin Bossenbroek, ‘Nostalgie naar de Koude Oorlog. Misplaatst verlangen naar een ‘foute’ tijd’, *Historisch Nieuwsblad*, (versie 26 oktober 2016) <https://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/46644/nostalgie-naar-de-koude-oorlog.html> (10 oktober 2018).

⁵ E. Jonker, "De betrekkelijkheid van het moderne historisch besef." *BMGN-Low Countries Historical Review* 111.1 (1996): 30.

de schuld meer aan de kant van de Verenigde Staten lag en de visie dat het conflict meer een wisselwerking was tussen de twee strijdende partijen. Na de Koude Oorlog is de visie ontstaan dat ook andere landen een rol hebben gespeeld en dat er te weinig nadruk is geweest voor de rol die ideologie heeft gespeeld.

Het beeld dat iemand heeft van het verleden en wat onderdeel wordt van het collectief geheugen is onder andere afhankelijk van de representatie van dat verleden in populaire cultuur zoals films en documentaires. Een andere belangrijke factor is de historiografische visie die de geschiedensmethode heeft gevolgd om het conflict te beschrijven. In dit onderzoek zullen geschiedensmethodes worden onderzocht op de aanwezigheid van een bepaalde historiografische visie. De onderzoeksvraag die ten grondslag ligt aan dit onderzoek is: *zijn de geschiedensmethodes een afspiegeling van de op dat moment heersende historiografische visie op de Koude Oorlog?*

In dit onderzoek wordt eerst besproken welke rol collectieve herinnering en historisch besef spelen in het geschiedenisonderwijs. Het sociale kader, de groep waarin mensen zich bevinden, bepaald de inhoud van het collectieve geheugen. Dat collectieve geheugen wordt vervolgens doorgegeven door onder andere populaire cultuur en journalistieke en wetenschappelijke publicaties. De aandacht van dit onderzoek richt zich op het doorgeven van het collectieve geheugen door geschiedensmethodes. Het formuleren van het collectieve geheugen speelt ook een belangrijke rol. Aan de hand van een analyse van het taalgebruik in de methode kan worden onderzocht of er een bepaalde kant in het conflict wordt gekozen.

Het tweede deel van dit onderzoek omvat de verschillende historiografische visies op het ontstaan van de Koude Oorlog. De kanttekening hierbij is dat de visie van de kant van de Sovjet-Unie tijdens de Koude Oorlog onderbelicht is gebleven. De reden hiervoor is dat de archieven in de Sovjet-Unie in deze periode bijna niet toegankelijk waren. De eerste drie visies, de orthodoxe, revisionistische en post-revisionistische zijn dus zeer westers georiënteerd. Pas na de val van de Sovjet-Unie zijn de archieven mondjesmaat opengestaan en is het perspectief van de SU duidelijker geworden.

Het laatste deel van het onderzoek is de analyse van de methodes. Het onderzoek valt uiteen in een aantal periodes die worden onderzocht. De keuze voor deze periodes is gebaseerd op de periodisering die wordt aangehouden bij de verschillende historiografische visies op het ontstaan van de Koude Oorlog. Elke methode wordt aan de hand van een aantal deelvragen geanalyseerd. Deze deelvragen gaan over de positiebepaling van de auteurs. Deze positie wordt onder andere bepaald door het identificeren van het begin van de Koude Oorlog. Deze vraag is belangrijk omdat zo duidelijk wordt welk land het startsein voor de Koude Oorlog heeft gegeven. De tweede vraag gaat over het beschrijven van de gebeurtenissen aan het begin van de Koude Oorlog. Worden deze gebeurtenissen

als losstaande incidenten gepresenteerd of is er sprake van opeenvolgende gebeurtenissen? Op deze manier kunnen we zien of de acties van zowel de Verenigde Staten als de Sovjet-Unie onderdeel zijn van een groter en complexer geheel of niet. De laatste deelvraag gaat over het feit of de auteur daadwerkelijk een land de schuld geeft of juist niet.

Met dit onderzoek wordt beoogd een beeld te geven van de invloed van historiografische visies op geschiedenismethodes in verschillende periodes. Het collectieve geheugen van leerlingen wordt onder andere gevormd door de inhoud van de geschiedenismethode. Dit onderzoek probeert een bijdrage te leveren aan het inzichtelijk maken van de manier waarop geschiedenismethodes het collectieve geheugen mede kunnen vormgeven.

1. Theoretisch Kader

Collectief herinneren

Collectief geheugen en historisch besef zijn twee begrippen die innig met elkaar verbonden zijn. Historisch besef is volgens de filosoof Gadamer het bewustzijn van de historiciteit van alles wat ons omringt en op de betrekkelijkheid van visies.⁶ Historisch besef is het gevolg van een collectief geheugen. Collectief herinneren verwijst volgens Maria Grever naar “gemeenschappelijke historische ervaringen, tot uitdrukking gebracht in teksten, liederen, herdenkingsdagen, rituelen, monumenten en beelden.”⁷

Het geheugen bestaat volgens psychologen uit verschillende onderdelen. Ten eerste is er het *semantische* geheugen. Dat is het geheugen gerelateerd aan het leren door middel van instructie. Ten tweede is er het *episodische* geheugen. Dat is het geheugen gerelateerd aan persoonlijke ervaringen, ook wel het autobiografische geheugen genoemd.⁸ De cultuurwetenschapper Aleida Assmann stelt dat autobiografische herinneringen niet onderdeel kunnen worden van een ander persoon, maar dat ze wel gedeeld kunnen worden met een ander. Zodra die herinnering omgezet is in bijvoorbeeld een narratief en vervolgens overgedragen, wordt die herinnering onderdeel van een intersubjectief symbolisch systeem en daarmee niet meer een exclusief eigendom van een persoon.⁹ Het wordt daarmee zelfs steeds moeilijker om een onderscheid te maken tussen wat de persoon zelf heeft meegemaakt en wat er later aan het verhaal is toegevoegd. Instituties en grote sociale groepen, zoals landen, construeren een geheugen en daarmee ook een identiteit.¹⁰ Een collectief geheugen is dus altijd een gemedieerd geheugen. De constructie van het geheugen komt voort uit het sociale kader, een term die Maurice Halbwach heeft geïntroduceerd in de jaren '20 van de vorige eeuw. Het sociale kader zijn de gedeelde waarden, ervaringen en narratieven binnen een groep.¹¹ Het collectieve geheugen is zowel semantisch als episodisch. Het verleden moet namelijk geleerd en geïnternaliseerd worden. Alleen op die manier wordt er een verbinding met de groep gemaakt en wordt er een “wij”-gevoel gecreëerd.¹²

⁶ M. Grever, “Nationale identiteit en historisch besef. De risico’s van een canon in de postmoderne samenleving”, *Tijdschrift voor geschiedenis* 2 (2006), 164.

⁷ M. Grever, “Visualisering en collectieve herinneringen. “Volendams meisje” als icoon van de nationale identiteit”, *Tijdschrift voor geschiedenis*, 117 (2004), 212.

⁸ A. Assmann, ‘Transformations between history and memory’, *Social Research* 75:1 (2008) 51.

⁹ A. Assmann, ‘Transformations between history and memory’ 50.

¹⁰ Ibidem 55.

¹¹ Ibidem 52.

¹² Idem.

Deze collectieve historische herinnering is duurzaam volgens de historicus Ed Jonker. Het is collectief omdat het een groepsactiviteit is en duurzaam omdat het historisch wereldbeeld niet afsterft met de biologische dragers van de herinnering. De herinnering is vastgelegd in tradities en wordt op ordelijke wijze bewust aangeleerd.¹³ Dat aanleren vindt voor een groot gedeelte plaats op school, tijdens de geschiedenisles. Het schoolboek is daar het instrument voor.

Omdat een collectief geheugen een constructie is, zijn de tekstboeken voor het vak geschiedenis niet objectief. Onderwijskundige Peter McLaren stelt dat “kennis opgedaan in school – of ergens anders – is nooit neutraal of objectief maar is geordend en gestructureerd op een bepaalde manier”.¹⁴ Taal speelt hierbij een grote rol. Onderwijskundige Romanowski stelt dat omdat de selectie en de structuur van kennis ons wereldbeeld beïnvloed, het gebruik van taal en context cruciaal is.¹⁵ Hij stelt dan ook dat goed geschiedenisonderwijs meerdere perspectieven laat zien.¹⁶

De Koude Oorlog is een conflict geweest waar veel verschillende partijen bij betrokken zijn geweest. Ieder met zijn eigen perspectief, motieven en narratieven. Het schoolboek is een onderdeel van hoe jonge kinderen iets herinneren. Dit gebeurt door het taalgebruik van de auteurs. Omdat tekstboeken een grote mate van autoriteit hebben zorgen ze er voor dat zij voor een groot deel bepalend zijn voor de manier waarop leerlingen naar de wereld kijken.¹⁷ Schoolboeken vormen zo mede het historisch besef van de leerlingen.

De Koude Oorlog heeft zich uitgestrekt over een periode van 1945 tot en met 1990. De veranderende maatschappelijke omstandigheden in deze periode hebben gezorgd voor andere sociale kaders en dus ook voor een andere constructie van het collectieve geheugen. In dit onderzoek wordt er gekeken of deze veranderingen ook terug te zien zijn in de schoolboeken uit de verschillende periodes.

2. Historiografische visies op Koude Oorlog

Aan het einde van de Koude Oorlog bleek de nieuwe wereldorde die was ontstaan verwarrend. De Verenigde Staten had moeite om een samenhangend buitenlands beleid op te stellen.¹⁸ De periode van de Koude Oorlog was namelijk relatief simpel geweest voor de Amerikaanse overheid en het Amerikaanse publiek. Je had namelijk ‘goed’ en ‘slecht’, de Verenigde Staten waren ‘goed’ en de Sovjet-Unie was ‘slecht’. Het verklaren van de oorzaken van

¹³ E. Jonker, "De betrekkelijkheid van het moderne historisch besef." 32.

¹⁴ M. Romanowski, "Problems of bias in history textbooks." *Social Education* 60 (1996): 170.

¹⁵ M. Romanowski, "Problems of bias in history textbooks" 171.

¹⁶ L. Lin, Y. Zhao, M. Ogawa, J. Hoge & Kim, B. Y. 'Whose history? An analysis of the Korean war in history textbooks from the United States, South Korea, Japan, and China.' *The Social Studies*, 100(5) (2009) 229.

¹⁷ M. Romanowski, "Problems of bias in history textbooks" 171.

¹⁸ T.J. White, 'Cold War Historiography: New Evidence Behind Traditional Typographies', *International Social Science Review* 75 (2000) 35.

de Koude Oorlog is een zeer betwist onderwerp. Tijdens de Koude Oorlog zijn er door historici drie visies geweest op het ontstaan van de Koude Oorlog en de zogenaamde 'schuldvraag'. Na de val van de Muur en het ineenstorten van de Sovjet-Unie is daar nog een andere visie bij gekomen.

Orthodoxe visie

De eerste visie die meteen na de Tweede Wereldoorlog ontstond en in zwang was tot halverwege de jaren '60 was de traditionele of orthodoxe visie. De opsteller van deze visie was de Amerikaanse diplomaat George Kennan. In het artikel 'The Sources of Soviet Conduct' uit 1947 zette hij uiteen waarom de macht en invloed van de Sovjets ingedamd moest worden. In eerste instantie was het niet zijn bedoeling om de schuld bij de Sovjet-Unie te leggen, maar was het meer een waarschuwing geweest tegen het gevaar van de Sovjet-Unie. Het artikel heeft grote gevolgen gehad voor het beeld van de Verenigde Staten ten opzichte van de Sovjet-Unie.¹⁹

In dit artikel stelt hij dat de dictatuur van de communisten een logisch gevolg is geweest van de communistische ideologie en de omstandigheden waarin de Russische revolutie heeft plaatsgevonden en de gebeurtenissen daarna. Volgens Kennan was namelijk de basis voor het communisme onder de bevolking klein en had het nieuwe land te maken met veel buitenlandse invloeden tijdens de burgeroorlog.²⁰ Kennan typeerde Stalin als doctrinair meedogenloos. Alles stond in het teken van de eigen doctrinaire 'gerechtigheid'.²¹ De strijd om het vaststellen van de dictatuur was nog niet voltooid en alle machthebbers in het Kremlin waren nog volop bezig met deze strijd. Ideologie had de Sovjets geleerd dat er veel binnenlandse vijanden waren en dat de buitenwereld intrinsiek vijandig was. Deze buitenwereld zou uiteindelijk omver geworpen worden.²²

De rechtvaardiging die Kennan geeft voor de containmentpolitiek van de Verenigde Staten bestond uit twee delen. Het eerste deel was dat de communistische ideologie grote nadruk legde op het onoverbrugbare verschil tussen kapitalisme en communisme. Zolang er in het binnenland nog kapitalisme was kon de dictatuur voor het volk nog gerechtvaardigd worden, zodra deze kapitalisten waren verslagen kon de aandacht verlegd worden naar het buitenland.²³ De dictatuur in de Sovjet-Unie was er een die zichzelf in stand hield. Het repressieve regime om tegenstanders uit te schakelen zorgde voor meer tegenstanders en moest dus wel blijven bestaan. De strikte scheiding tussen kapitalisme en communisme maakte dat het buitenlandse beleid van de Sovjet-Unie er op gericht was dat er nooit enige samenwerking tussen de Sovjet-Unie en een land dat als kapitalistisch beschouwd

¹⁹ T.J. White, 'Cold War Historiography' 36.

²⁰ G. Kennan, 'The Sources of Soviet Conduct', *Foreign Affairs* 25 (1946-1947) 568.

²¹ G. Kennan, 'The Sources of Soviet Conduct' 568.

²² *Ibidem* 569.

²³ *Ibidem* 570.

kon worden. Als er al verdragen tussen de Sovjet-Unie en een ander land werden gesloten was dit puur een strategische zet.²⁴

Het tweede deel is wat Kennan de 'onfeilbaarheid van het Kremlin' noemde. De Partij had altijd gelijk en al het beleid werd uitgestippeld door de leiders van de Partij.²⁵ Voor de leiders van de Partij gold 'het doel heiligt de middelen' en daarom kon de Partij elk voorstel doen waarvan zij dachten dat ze tactisch in het voordeel waren. Voorstellen hoefden daarbij niet op waarheid te berusten.²⁶ Het omver werpen van de kapitalistische buitenwereld is daarbij het ultieme doel geweest en dat maakte de Sovjet-Unie een zeer onbetrouwbare partner.²⁷ Met deze twee argumenten in gedachte formuleert Kennan de visie van de Verenigde Staten op de Sovjet-Unie als volgt:

'In these circumstances, it is clear that the main element of any United States policy toward the Soviet Union must be that of a long-term, patient but firm and vigilant containment of Russian expansive tendencies.'²⁸

De historicus William Hardy McNeill gaat mee in deze analyse van de oorzaken van de Koude Oorlog. McNeill was de eerste historicus die stelde dat Stalin het verspreiden van het communisme in de wereld heeft gesteund. De Verenigde Staten kon Stalin niet meer vertrouwen nadat hij zijn belofte om vrije verkiezingen in Oost-Europa te houden niet na was gekomen. Stalin was altijd al een bolsjewiek geweest en nadat de gemeenschappelijke vijand tijdens de Tweede Wereldoorlog was verslagen keerde hij terug naar dit bolsjewisme.²⁹

Naast de ideologische uitleg over de expansiedrift van de Sovjet-Unie was er ook nog de uitleg dat de Sovjet-Unie zich gedroeg als een supermacht. Het klassieke voorbeeld van deze "supermachten"-these is het boek van de diplomaat Martin F. Herz "Beginnings of the Cold War".³⁰ Hij argumenteert dat Polen de spil was van het beginnende conflict tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten. Het feit dat de Sovjet-Unie een bevriend land aan de westgrens wilde hebben elimineerde voor de Polen de kans op vrije en democratische verkiezingen zoals het Westen graag wilde. De wil om te plunderen en het instellen van een invloedssfeer door de Sovjet-Unie zorgde ervoor dat de twee opkomende supermachten niet met elkaar konden samenwerken.³¹ Toch was deze interpretatie van het conflict niet populair bij het Amerikaanse publiek. Deze hielden toch meer van de ideologische

²⁴ Ibidem 572.

²⁵ Ibidem 573.

²⁶ Idem.

²⁷ Ibidem 575.

²⁸ Idem.

²⁹ T.J. White, 'Cold War Historiography' 37.

³⁰ M.F. Herz, *Beginnings of the Cold War* (Indiana University 1966).

³¹ T.J. White, 'Cold War Historiography' 37.

strijd tussen goed en kwaad. Amerikaanse beleidsmakers maakten ook meer gebruik van de ideologische retoriek om steun te krijgen voor het containmentbeleid.³²

Revisionisme

Halverwege de jaren '60 kwam er een nieuwe visie, naast de orthodoxe, op het ontstaan van de Koude Oorlog en vooral over wie de schuld had in het beginnen van het conflict. Volgens de revisionistische visie was het juist de Verenigde Staten die het conflict had uitgelokt. De revisionistische visie kwam voort uit een nieuwe beweging in de jaren '60, namelijk "Nieuw Links". Deze groep had zowel in de politiek een duidelijk nieuwe invloed als ook onder historici. De stroming onder de historici is niet helemaal te vergelijken met de politieke stroming maar er zijn wel een aantal duidelijke overeenkomsten. De grootste overeenkomst was de morele verontwaardiging die ze hadden over het zogenaamde 'establishment'. Wie deel uitmaakte van het establishment was volgens Nieuw Links er alleen op uit om zich zelf aan de macht te houden.³³

Een van de belangrijkste auteurs binnen deze traditie was de historicus William Appleman Williams. In zijn boek "The tragedy of American diplomacy" (1959) stelt hij dat de Verenigde Staten altijd al een expansionistisch en imperialistische macht is geweest³⁴. In eerste instantie was de expansie gericht op land, na 1890 was het meer gericht op commerciële expansie. Onder de vertrouwenwekkend klinkende naam van de "Open Door policy" werden nieuwe markten aangeboord om het kapitalisme uit te breiden en daardoor de macht van de Verenigde Staten uit te breiden.³⁵ De Sovjets waren niet uit geweest op ideologische overheersing, maar waren volgens Williams meer gericht geweest op zelfbescherming³⁶. Deze neiging tot zelfbescherming kwam juist voort uit de agressieve politiek van de Verenigde Staten.

Een andere historicus, D.F. Flemming, legde de oorzaak van de polarisatie tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten bij de burgeroorlog van 1918 in de Sovjet-Unie. Volgens hem is het de bedoeling geweest van de Verenigde Staten en ook Groot-Brittannië om rond de Sovjet-Unie een politiek en economisch cordon sanitair te leggen omdat het bolsjewisme niet is verslagen.³⁷ De Russen hebben wel pogingen gedaan om zich bij het Westen te voegen, maar die pogingen werden allemaal tegengehouden door de Westerse landen. Het hoogtepunt was volgens Flemming de conferentie van

³² Idem.

³³ W.L. Hoogeboom, 'The Cold War and Revisionist Historiography', *Social Studies* 61 (1970) 317.

³⁴ J.A. Thompson, 'William Appleman Williams and 'The American Empire'' *Journal of American Studies* 7, 1 (1973) 92.

³⁵ W.L. Hoogeboom, 'The Cold War and Revisionist Historiography' 315.

³⁶ J. Pekelder, 'Na het strijken van de Sovjet-vlag. Geschiedschrijving over de Koude Oorlog sinds 1989/1990' *Tijdschrift voor Geschiedenis* 114, 2 (2001) 241.

³⁷ W.L. Hoogeboom, 'The Cold War' 315.

München, waarna de Sovjet-Unie zijn eigen plan heeft getrokken.³⁸ Truman heeft na zijn aantreden volgens Flemming de confrontatie met de Sovjet-Unie juist opgezocht. De historicus Alperovitz legt de verantwoordelijkheid voor de oorlog ook compleet bij de Verenigde Staten omdat ze de atoombom hebben gebruikt. Volgens hem heeft Truman de bom niet laten vallen om mensenlevens te redden, maar om het toekomstige gedrag van de Sovjet-Unie te beïnvloeden.³⁹ De revisionisten zagen hun gelijk in de manier waarop de Verenigde Staten bijvoorbeeld zich gedroeg tijdens de oorlog in Vietnam.⁴⁰

Post-revisionisme

De post-revisionistische visie is ontstaan eind jaren '70 en kreeg steeds meer aanhang in de jaren '80. Het post-revisionisme was geen coherente stroming, maar eerder een debat tussen historici over wat er bewaard moest worden van de orthodoxe visie en de revisionistische visie. Inmiddels was uit het historisch onderzoek gebleken dat zowel de Sovjet-Unie als de Verenigde Staten acties hadden ondernomen die het conflict op scherp hadden gesteld. Een voorbeeld van de kant van de Verenigde Staten was het slepende conflict in Vietnam. Een voorbeeld van de kant van de Sovjet-Unie was de inzet van het Warschaupactleger tijdens de Praagse Lente in 1968. Het post-revisionisme kan dus gezien worden als een nuancering van de orthodoxe en revisionistische visie. De historicus John Lewis Gaddis wordt wel gezien als een van de grondleggers van de post-revisionistische visie. Een van de belangrijkste dingen die Gaddis betoogde was dat het beleid van zowel de Verenigde Staten als de Sovjet-Unie bedoeld was om de vrede en veiligheid te bevorderen. Het tegenovergestelde gebeurde echter, de vijandigheden namen juist toe.⁴¹ Veel post-revisionisten betoogden dat een groot gedeelte van de oorzaken van de Koude Oorlog lagen in het feit dat de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten een verkeerd beeld van elkaar hadden. De Verenigde Staten konden heel moeilijk de motieven en doelen van Stalin peilen en de Sovjet-Unie zag ten onrechte een overgang in het Amerikaanse beleid met de opvolging van Roosevelt door Truman.⁴²

Volgens Gaddis hebben die verschillende interpretaties wel een aantal duidelijke overeenkomsten. De eerste is het grote "Americocentrisme". Het conflict werd vaak alleen gezien als een strijd die alleen de Verenigde Staten voerde. Er was niet of nauwelijks aandacht voor het gegeven dat het conflict tussen twee wereldmachten werd uitgevochten.⁴³ De tweede overeenkomst is het ontbreken van een ideologisch component. Het conflict werd niet gezien als een botsing tussen het

³⁸ Ibidem.

³⁹ T.J. White, 'Cold War Historiography' 39.

⁴⁰ J. Pekelder, 'Na het strijken van de Sovjet-vlag' 241.

⁴¹ T.J. White, 'Cold War Historiography' 40.

⁴² Ibidem.

⁴³ J.L. Gaddis, 'On moral Equivalence and Cold War history' *Ethics and international affairs* (1996) 137.

Marxisme-Leninisme aan de ene kant en democratie en kapitalisme aan de andere kant.⁴⁴ De kritiek op het post-revisionisme gaat voornamelijk over deze aanname. Al in 1962 schreef de historicus Norman Graebner dat door de ideologische retoriek van de Verenigde Staten er geen kans was op goede relaties met de Sovjet-Unie.⁴⁵ De derde overeenkomst is het ontbreken van de morele dimensie. De politiek van de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie werd voornamelijk bepaald door de nationale belangen.⁴⁶ Gaddis betoogt dat de post-revisionisten het conflict eigenlijk zien als een aaneenschakeling van misverstanden. Vanden Berghe ziet dat net iets anders. Hij stelt namelijk dat er inderdaad veel misverstanden waren tijdens het conflict, maar dat die meer leefden bij de bevolking dan bij de leiders van de twee grootmachten. Uitzondering is het idee dat de leiders graag aan hun bevolking meegaven was dat de tegenstander naar wereldheerschappij streefde. De leiders wisten dat geen van beide partijen zou aanvallen, maar dat ze graag hadden dat de bevolking dat wel zo zag.⁴⁷

Andere post-revisionistische historici proberen een soort consensus te vinden over de vraag wie er schuld heeft aan de Koude Oorlog. Daarbij wijzen ze puur orthodoxe en puur revisionistische visies af maar leggen de schuld bij zowel de Verenigde Staten als bij de Sovjet-Unie. Leffler betoogt dat aan de ene kant de schuld bij de Verenigde Staten lag door de acties die ze ondernamen, maar dat de reactie van de Sovjet-Unie op deze acties erg defensief was.⁴⁸ Veel post-revisionisten wijzen op de afwezigheid van een reële communistische dreiging en dat de beleidsmakers van de Verenigde Staten hiervan op de hoogte waren.⁴⁹

New-Cold War History

Na het, voor velen, onverwachte einde van de Koude Oorlog brak er voor historici die zich bezighielden met de Koude Oorlog ook een nieuw tijdperk aan. Waarbij veel historici zich lieten leiden door het beeld dat de Verenigde Staten liet zien tijdens het conflict konden nu, door het opengaan van de archieven in de voormalige Sovjet-Unie, meer dimensies aan het conflict worden toegevoegd. Historicus Jacco Pekelder zegt dan ook: 'Als er veel nieuwe gegevens over belangrijke onderdelen van dit proces [De Koude Oorlog] opduiken, kan dit niet zonder gevolgen blijven voor de bestaande, op eerder beschikbaar bronnenmateriaal gebaseerde interpretaties'.⁵⁰ Gaddis deed een oproep aan historici om de geschiedenis van de Koude Oorlog van een grondige herziening te voorzien. Gaddis

⁴⁴ Ibidem 138.

⁴⁵ T.J. White, 'Cold War Historiography' 41.

⁴⁶ J. Pekelder, 'Na het strijken van de Sovjet-vlag' 241.

⁴⁷ Y. Vanden Berghe, *'De Koude Oorlog. Een nieuwe geschiedenis (1917-1991)'* (Leuven 2008). 283.

⁴⁸ D.J. Macdonald, 'Communist Bloc Expansion in the Early Cold War: Challenging Realism, Refuting Revisionism' *International Security* 20 (1995-1996) 155.

⁴⁹ D.J. Macdonald, 'Communist Bloc Expansion in the Early Cold War' 157.

⁵⁰ J. Pekelder, 'Na het strijken van de Sovjet-vlag' 229.

introduceerde een aantal hypotheses die een nieuw licht op de Koude oorlog zou moeten laten schijnen. De belangrijkste van deze hypotheses waren: Stalin is de hoofdverantwoordelijke voor de oorlog, het was niet alleen een strijd tussen twee grootmachten, ideologie was van groot belang voor het verloop van de oorlog en als laatste dat democratieën beter dan autocratieën in staat waren internationale coalities in stand te houden.⁵¹ Hieronder wordt kort ingegaan op deze hypotheses en de voornaamste kritiek die hierop is geweest sinds ze zijn geponeerd door Gaddis.

Gaddis stelt als eerste dat de paranoïde persoonlijkheid van Stalin de hoofdoorzaak is geweest van de oorlog. Dit grijpt eigenlijk weer terug op de orthodoxe visie die dominant was aan het begin van het conflict. Hij ziet de inname van Oost-Europa vlak na de Tweede Wereldoorlog als een bevestiging van zijn hypothese. Een aantal andere Amerikaanse historici deelden zijn mening. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de Verenigde Staten zich vlak na de Koude Oorlog positioneerde als de “morele en ideologische overwinnaar”. De kritiek die Gaddis over deze hypotheses heeft gekregen komt voornamelijk neer op een nuancering van het beeld van Stalin. Hij was inderdaad een onvoorspelbare leider met paranoïde trekken, maar er was bij Stalin niet echt sprake van een “plan” om de wereld over te nemen.⁵² De historicus Wilfried Loth beweert juist het tegenovergestelde. In het geval van Duitsland was hij juist geïnteresseerd in een Duitse eenheid. De voornaamste reden hiervoor was het kunnen vorderen van herstelbetalingen. Dat geld moest toch echt uit het westen van Duitsland komen, namelijk uit het Ruhrgebied.⁵³

Het idee dat de Koude Oorlog niet alleen een strijd was tussen twee grootmachten is een visie die over het algemeen wel wordt gedeeld door historici. Aan westerse kant hebben voornamelijk Engeland en Frankrijk een grote rol gespeeld. Beide landen gingen daarbij uit van hun eigen nationale belangen. Frankrijk realiseerde zich dat ze geen grote speler meer waren op het wereldtoneel en moest zich aanpassen aan de nieuwe situatie in Europa. Wilden ze weer een grote speler worden dan moesten ze een actieve rol spelen. De rol die ze hebben gespeeld bij de oprichting van de EGKS is daar een voorbeeld van.⁵⁴ Vlak na de oorlog hoopte Engeland een soort “Third force” te kunnen zijn tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie in. Als een soort scheidsrechter was Engeland bereid om de Sovjet-Unie daadkrachtig aan te spreken. Dit optreden was niet bedoeld om een breuk met de Sovjet-Unie te forceren, maar juist om ze “in het gareel” te krijgen.⁵⁵

In Oost-Europa was de invloed van de satellietstaten ook groot. De Tsjechoslowaakse communisten hadden zelf voor een communistische revolutie gezorgd en pas bij de consolidering van

⁵¹ J. van der Linden, ‘Geschiedschrijving over de Koude Oorlog sinds 2000. De hypotheses van Gaddis getoetst’ *Tijdschrift voor Geschiedenis* 126, 1 (2013) 93.

⁵² J. van der Linden, ‘Geschiedschrijving over de Koude Oorlog sinds 2000’, 95.

⁵³ J. Pekelder, ‘Na het strijken van de Sovjet-vlag’ 243.

⁵⁴ Ibidem 233.

⁵⁵ Ibidem 234.

de communistische staat is de hulp van de Sovjet-Unie ingeroepen. Ook de relatieve onafhankelijkheid van de Oost-Europese staten heeft een rol gespeeld. De strijd tussen verschillende organisaties en leiders binnen de Sovjet-Unie zorgde ervoor dat bijvoorbeeld de DDR voor het grootste gedeelte zijn eigen koers kon varen.⁵⁶

Gaddis stelt dat de post-revisionisten onterecht weinig aandacht hebben besteed aan de rol van ideologie in dit conflict. De post-revisionisten stelden dat de leiders zelf niet meer in het marxisme-leninisme geloofden, maar dat wel het publiek wilden laten geloven. Na het opengaan van de archieven in de Sovjet-Unie bleek het tegendeel waar te zijn. Veel leiders stelden hun beleid op volgens de ideologische principes en worstelden zelfs met de ideologie.⁵⁷

3. Methodologie

Het doel van dit onderzoek is om te analyseren of de verschillende historiografische visies uit de verschillende periodes terug te vinden zijn in de geschiedenismethodes. Dit zal plaatsvinden door een analyse te maken van de context van de teksten. Bij deze analyse kunnen er vragen worden gesteld als: Vanuit welk perspectief wordt het verhaal verteld en welke lading zit er in de teksten.⁵⁸ Het beoordelen van de lading van teksten is een linguïstische benadering. Een linguïstische analyse kan laten zien of groepen mensen of regio's worden geportretteerd op een vaststaande manier. Deze beelden kunnen bijvoorbeeld al bestaande stereotypen in zich verbergen.⁵⁹ Een manier om dit te beoordelen is om te kijken naar het gebruik van bijvoeglijke naamwoorden wanneer personen, gebeurtenissen of sociale groepen worden beschreven. Deze bijvoeglijke naamwoorden kunnen ongunstige of juist positieve connotaties hebben.⁶⁰

Een analyse op het gebied van taal brengt een aantal problemen met zich mee. Ten eerste is de beoordeling van de connotatie van bijvoeglijke naamwoorden een subjectieve bezigheid. De onderzoeker bepaald in dit geval of er sprake is van een positief of negatief beeld. Het tweede probleem is dat methodes proberen zo objectief mogelijk te zijn.⁶¹ De teksten zullen dus ook niet bol staan van propagandistische retoriek wat de beschrijving makkelijker zou maken. De verwijzingen naar eventuele stereotypen zullen dus subtiel zijn. Een verwijzing die wel belangrijk is in de analyse is het plaatsen van de schuld bij een bepaald land. Zowel het plaatsen van de schuld bij een enkel land als bij meerdere landen is een manier om te kijken naar de positie van de schrijver. De verschillende historiografische visies plaatsen namelijk ook de schuld van de Koude Oorlog bij een specifiek land.

⁵⁶ Ibidem 236.

⁵⁷ Ibidem 242.

⁵⁸ F. Pingel, *UNESCO guidebook on textbook research and textbook revision*. Unesco, (2010) 70.

⁵⁹ F. Pingel, *Unesco Guidebook*, 70.

⁶⁰ Idem.

⁶¹ M. Romanowski, "Problems of bias in history textbooks" 171.

Vervolgens is het belangrijk om te kijken op welke manier de verschillende partijen in het conflict worden besproken. Een belangrijke specifieke situatie in Nederlandse methodes is het feit dat tot de jaren '70 Nederland verzuild was. Bij het onderzoek naar de methodes wordt ook gekeken of de verzuilde achtergrond van de auteurs van invloed is geweest op de positiebepaling. Na de invoering van de Mammoetwet in 1968, de steeds verdere centralisering van de geschiedenisexamens en de ontzuiling wordt de invloed van de verzuilde achtergrond van de auteurs steeds kleiner en dus minder relevant voor de analyse.

De methodes zijn allemaal gevonden in de Historisch Didactische Collectie van de Erasmus Universiteit te Rotterdam. De keuze voor de methodes is ten eerste op basis van beschikbaarheid. Ten tweede is er gekeken naar de periode van de historiografische visies. Uit elke periode zijn er drie methodes onderzocht. Als laatste is er een poging gedaan om een spreiding te krijgen binnen de periode van de historiografische visie. Het argument hiervoor is om te onderzoeken of de voorgaande visies nog doorlopen in een nieuwe periode.

Bij elke methode is er gekeken naar de beginperiode van de Koude Oorlog. De reden hiervoor is dat elke methode deze periode beschrijft. Naarmate de Koude Oorlog vordert komen er steeds meer conflicten bij. Methodes maken keuzes uit de verschillende conflicten en daarmee is de data van de verschillende methodes niet gelijk. Een belangrijke analysevraag in dit onderzoek is de positionering van het startpunt van de Koude Oorlog, daarom is er gekozen voor een analyse van deze periode. Historisch gezien loopt de onderzochte periode van het einde van de Tweede Wereldoorlog tot en met het instellen van de Trumandoctrine en de Marshallhulp.

Vragen die bij de analyse worden gesteld zijn:

- Wanneer begint volgens de auteurs de Koude Oorlog?
- Op welke manier wordt het verloop van het conflict besproken? Wordt er gesproken over losstaande incidenten of van een reeks van incidenten?
- Bij welke groep wordt de schuld gelegd van het conflict?

Deze vragen gaan namelijk allemaal over de positiebepaling van de auteurs. Het plaatsen van de start van de Koude Oorlog bij een bepaalde gebeurtenis zegt namelijk meteen iets over de schuldvraag. Gaat het over een actie van de Verenigde Staten of de Sovjet-Unie waarbij de auteur het beginpunt van de Koude Oorlog legt? Wanneer het conflict in losstaande incidenten wordt besproken komt ook meteen naar voren welk land de schuld heeft. Elk losstaand incident heeft een dader en een slachtoffer. Wanneer het conflict in een oorzakelijke reeks wordt besproken is de positie van de auteur anders. Is bijvoorbeeld de actie van het ene land een reactie op wat een ander land heeft gedaan?

In tabel 1 komen deze analysevragen weer terug. Deze tabel is de basis geweest voor het onderzoek naar de methodes. Na elke onderzochte periode volgt een tabel waarin de resultaten van de verschillende methodes zijn verwerkt.

Tabel 1

Visie	Kenmerken	Periode	Wanneer begint Koude Oorlog?	Op welke manier wordt conflict besproken?	Schuldvraag
Orthodoxe visie	Doel SU is verspreiden van communisme. Reactie van VS is containmentpolitiek.	1945-1965	Uitbreiding SU in Oost-Europa.	Losstaande incidenten, voornamelijk vanuit perspectief VS.	Schuld ligt geheel bij SU
Revisionisme	VS is imperialistische macht. SU reactie is zelfbescherming.	1965-1975	Truman zoekt confrontatie met SU.	Losstaande incidenten, voornamelijk vanuit perspectief SU.	Schuld ligt geheel bij VS
Post-Revisionisme	SU en VS hebben verkeerd beeld van elkaar wat tot meer vijandigheden leidt. Koude Oorlog is aaneenschakeling van misverstanden.	1975-1995	Confrontatie tussen twee supermachten. Zowel acties Truman als Stalin zijn oorzaak conflict. Grootste oorzaak is onbegrip.	Reeks van incidenten. Zowel aan kant van VS als SU	Schuld ligt bij zowel VS als bij SU
New Cold War History	Ideologie speelt een grote rol in het conflict. Andere landen, zowel aan Oost- als aan Westkant hebben ook invloed gehad.	1995-heden	Debat over precieze startpunt.	Reeks van incidenten. Zowel aan kant van VS als SU.	Geschiedenis moet worden herzien. Strijd is niet alleen tussen de grootmachten.

4. Methodeonderzoek

Het onderzoek naar de methodes die worden gebruikt bij het geschiedenisonderwijs wordt verdeeld in verschillende periodes. Deze periodes lopen analoog aan de periodisering van de verschillende historiografische visies op de Koude Oorlog. De eerste periode loopt van 1945 tot ongeveer 1965. In deze periode was de orthodoxe visie dominant in het historiografische debat. De tweede periode loopt van ongeveer 1965 tot eind jaren '70. Dit is de periode dat het revisionisme dominant was. De derde periode loopt van eind jaren '70 tot begin jaren '90. Deze periode wordt gekenmerkt door het post-revisionisme. De laatste periode loopt van begin jaren '90 tot het heden. In deze periode is de "New Cold War History" dominant.

Orthodoxe periode

De methodes die in deze periode worden besproken komen uit 1948, 1950 en 1965. De spreiding binnen de periode is hier gelukt. Er is een methode die direct na de Tweede Wereldoorlog is geschreven en een methode die op het kantelpunt tussen de orthodoxe en revisionistische periode zit. De eerste methode die iets vertelde over de toenemende spanningen tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten komt uit 1948. Deze methode is *Anderhalve eeuw wereldgeschiedenis* van Herman Arend Enno van Gelder, uitgegeven door de van oorsprong gereformeerde uitgeverij Noordhoff.⁶² Van Gelder was echter niet protestants maar vond zijn geestelijke inspiratie meer in het humanisme.⁶³

In deze methode wordt ten eerste besproken hoe de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten uit de Tweede Wereldoorlog zijn gekomen. De Sovjet-Unie had de kracht van het communisme bewezen door de nationaalsocialisten te verslaan. De Verenigde Staten had de kracht van de democratie bewezen door ook de nazi's te verslaan.⁶⁴ De term "Koude Oorlog" wordt nog niet gebruikt. Deze term werd gepopulariseerd door Walter Lippman. Hij schreef in een aantal essays een reactie op het stuk van Kennan. Deze serie essays werd in 1947 gepubliceerd en waarschijnlijk nog niet verwerkt door de auteur. De gebeurtenissen worden geschaard onder het kopje "De tegenstelling Amerika-Rusland 1948".

In deze methode worden de gebeurtenissen besproken die net na de Tweede Wereldoorlog hebben plaatsgevonden. Van Gelder stelt dat de ontwikkelingen in Europa en de rest van de wereld in het teken stonden van de toenemende spanningen tussen de VS en de SU. De spanningen namen

⁶² H.A. Enno van Gelder, *Anderhalve eeuw wereldgeschiedenis: leerboek der algemene en vaderlandse geschiedenis van 1815 tot heden voor de hoogste klassen van de Hogere Burgerschool met 5 jarige cursus en het gymnasium* (Groningen 1948).

⁶³ A.H. Huussen jr., 'Gelder, Herman Arend Enno van (1889-1973)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. (versie 12-11-2103) <http://resources.huysens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn3/gelderhae> (15-8-2018)

⁶⁴ H.A. Enno van Gelder, *Anderhalve eeuw wereldgeschiedenis*, 298.

volgens de auteur toe doordat Amerika het geheim van de atoombom had.⁶⁵ Verder wordt er gesproken over dat de tegenstelling tussen de VS en de SU werd verscherpt door de verdeling van Duitsland. Als laatste wordt de Griekse burgeroorlog besproken die nog aan de gang is. De tegenstellingen tussen het Westen en het Oosten wordt hierbij duidelijk aangegeven. Het Westen beschuldigt het Oosten ervan de oppositie van de Liberale Griekse regering te steunen en het Oosten erkent de legitimiteit van de verkiezingen niet. De Verenigde Staten biedt militaire steun aan Griekenland omdat ze niet willen dat de communisten hier de macht krijgen.⁶⁶ De gebeurtenissen worden als een aaneengesloten gedeelte geschreven. Er is sprake van actie en reactie door zowel de VS als de SU. Het gedeelte over de toenemende spanningen is een chronologisch verslag van de gebeurtenissen. In de methode wordt van beide kanten besproken op welke manier ze invloed willen hebben in Europa en andere delen van de wereld. Er is sprake van een genuanceerd beeld van de beginselen van het conflict. Geen van beide landen krijgt hierbij de schuld en daarom is deze methode niet te positioneren binnen de orthodoxe visie.

De tweede methode uit deze periode is die van Rijpma, *Ontwikkelingsgang der Historie*.⁶⁷ Een methode die gebaseerd is op een manuscript van dr. E. Rijpma uit de jaren '20 en tot aan het eind van de jaren '60 in herdruk is geweest. De druk uit 1950 is onderzocht. In de methode wordt de periode na de Tweede Wereldoorlog kort besproken. De nadruk ligt vooral op de economische situatie in Europa. Met de focus op economie laat Rijpma zien dat hij een sociaaldemocratische voorkeur heeft. De strijd tussen het socialisme en kapitalisme is een puur economische strijd volgens Rijpma. Het kapitalisme had voor veel mensen al afgedaan tijdens de crisis van 1929 en de neergang had tijdens de oorlog doorgezet. Dat men voor het socialisme koos was voor hem dus niet verwonderlijk. Aan de andere kant was het zo dat veel landen economisch afhankelijk waren van de Verenigde Staten en dus het liberalisme en kapitalisme wel moest omarmen.⁶⁸ De oprichting van de UNO (Verenigde Naties) moest er voor zorgen dat de problemen in de wereld gezamenlijk opgelost zouden worden, maar dat ging in de praktijk anders. Rijpma betoogt dat Rusland zich probeerde te beveiligen achter een eerste linie van bevriende staten.⁶⁹ Naar de mening van de andere grote mogendheden was er geen sprake van een verdedigingstechniek maar van actief imperialisme.⁷⁰ In een stukje tussen streepjes ondersteunt Rijpma deze visie. Hij zegt namelijk "in vrijwel alle landen achter dit "IJzeren gordijn"

⁶⁵ Idem.

⁶⁶ Ibidem 300.

⁶⁷ Rijpma, E., Rijpma, J., & Boer, J. *De ontwikkelingsgang der historie: Geïllustreerde beknopte algemeene en vaderlandsche geschiedenis* (12e dr./ ed., Vol. III a, van 1789 tot heden) (Groningen 1950).

⁶⁸ Rijpma, Rijpma, Boer, *De ontwikkelingsgang der historie*, 423.

⁶⁹ Ibidem 424.

⁷⁰ Idem.

vonden voor en na, in het bijzonder in 1947, rigoureuze zuiveringen plaats.”⁷¹ Rijpma laat de Koude Oorlog actief beginnen in 1948 bij de blokkade van Berlijn. De Russen probeerden Berlijn af te sluiten, maar het Westen lukte het om via een luchtbrug toch ondersteuning te bieden. Vervolgens kwam er nog meer tegenwicht tegen de Russische invloed, namelijk de Marshallhulp.

In eerste instantie lijkt Rijpma een lichte voorkeur voor Rusland te hebben. Hij vindt het niet verwonderlijk dat de Russische ideologie in die periode veel aanhang heeft en dat Rusland zich wil verdedigen tegen het kapitalisme. Toch past Rijpma binnen de orthodoxe traditie. Iets verder in de tekst gaat hij over naar meer sympathie voor de VS als blijkt dat Rusland de staten in Oost-Europa op imperialistische wijze inneemt. Hij vindt het dan dus ook niet verwonderlijk dat de VS zich wil wapenen tegen de uitbreidende Russische invloed. Verder laat hij de Koude Oorlog beginnen bij een actie van de kant van de Sovjets, namelijk de blokkade van Berlijn.

Als derde methode is *Hoofdwegen der Geschiedenis* van Blonk en Romein onderzocht.⁷² De historicus Jan Romein stond bekend als een fanatiek Marxist. Arij Blonk deed veel onderzoek naar de opkomst van de industrie in zijn geboorteplaats Enschede. Zowel Blonk en Romein benaderen de geschiedenis over het algemeen vanuit een sociaaleconomisch perspectief. Daarnaast was Blonk 46 jaar lang docent geschiedenis op verschillende middelbare scholen.

Blonk en Romein laten het wantrouwen tussen de VS en de Sovjet-Unie beginnen bij de conferentie van München en het uitblijven van een tweede front. Het wantrouwen werd niet kleiner toen Amerika met grote zorg zijn atoomgeheim bewaakte en Rusland steeds meer buurlanden ging annexeren.⁷³ De Marshallhulp zou de voedingsbodem ontnemen aan extremistischer stromingen.⁷⁴ Er wordt echter niet benoemd wat die stromingen dan zijn. De blokkade van Berlijn werd volgens Blonk en Romein veroorzaakt doordat West-Duitsland zich weer ging bewapenen. Ze spreken over “de maatregelen in West-Duitsland uitgevoerd”. Uit de tekst blijkt echter niet echt duidelijk welke “maatregelen” de schrijvers bedoelen. Het stukje voor deze uitspraak gaat in ieder geval over de deelname van West-Duitsland aan de NAVO. De Russen beantwoorden de stichting van de Bondsrepubliek met de stichting van de Duitse Democratische Republiek. De schrijvers benoemen expliciet dat het Westen de DDR niet erkende.⁷⁵

De tekst over de Koude Oorlog is niet chronologisch geschreven. De auteurs hebben ervoor gekozen om de periode per regio te bespreken. Het gevolg van deze keuze is dat het niet helemaal duidelijk wordt wat nu precies de grote lijn van het conflict is. Verschillende incidenten worden

⁷¹ Idem.

⁷² Blonk, A., Romein, J., & Oerlemans, J. *Hoofdwegen der geschiedenis* (Vol. II, nieuwere en nieuwste geschiedenis) (Groningen 1965).

⁷³ Blonk, Romein, Oerlemans, *Hoofdwegen der Geschiedenis* 359.

⁷⁴ Ibidem 360.

⁷⁵ Ibidem 361.

afzonderlijk besproken en missen soms context. Het hoofdstuk heet ook niet “Koude Oorlog” maar heet “De wereld na de Tweede Wereldoorlog”. De term “Koude Oorlog” komt heel terloops ter sprake maar wordt als apart begrip gebruikt in de tekst. De tegenstelling tussen Oost en West wordt in de tekst gekarakteriseerd met de term “IJzeren Gordijn”.

In deze methode komt een voorkeur voor de Sovjet-Unie naar voren. Er wordt namelijk wel gesproken over de toename van het wantrouwen vanuit de Russische kant door de acties van de Verenigde Staten, maar minder vanuit de Amerikaanse kant. Verder komt vaak naar voren dat de acties van de Sovjet-Unie in zijn gegeven door het feit dat de VS zich niet aan afspraken hield. Wel benoemen de schrijvers dat de onvrede met de DDR onder de bevolking groot is.⁷⁶ Deze methode zit tussen twee periodes in. Aan de ene kant ligt een klein beetje de schuld van de Koude Oorlog bij de Sovjet-Unie, maar ook voor een groot deel bij de Verenigde Staten. Je kan deze methode dus bijna positioneren in een zeer vroeg stadium van het revisionisme.

Tabel 2.1

Methode	Jaar	Startpunt KO	Verloop conflict?	Schuld KO	Visie
Anderhalve Eeuw wereldgeschiedenis	1948	KO nog niet als conflict beschreven. Nadruk ligt op toenemende spanningen.	Reeks incidenten. Actie en reactie door zowel VS als SU.	Geen schuldige.	Geen.
Ontwikkelingsgang der Historie	1950	Blokkade Berlijn (1948).	Losstaande incidenten. Nadruk op acties SU, zoals IJzeren Gordijn en Blokkade Berlijn	SU	Orthodox
Hoofdwegen der Geschiedenis	1965	Conferentie van München is startpunt wantrouwen tussen Oost en West.	Losstaande incidenten. Acties van SU worden verklaard door schenden van afspraken door VS	VS krijgt meer schuld dan SU.	Revisionisme

Revisionistische periode

In deze periode vindt een grote onderwijskundige verandering plaats, namelijk de invoering van de Mammoetwet in 1968. Voor het vak geschiedenis betekent dit dat het vak niet langer verplicht is, maar een keuzevak is geworden. Ook in deze periode wordt de roep om didactische vernieuwingen groter. Als eerste zal er een methode uit 1970 besproken worden. De andere methodes liggen dichterbij elkaar, namelijk 1974 en 1975. De keuze voor *Novem* (1974) komt voort uit het feit dat dit de meest

⁷⁶ Idem.

bekende semi-concentrische methode is geweest. Dit wil zeggen dat de methode de geschiedenis in twee cycli aanbiedt. In de onderbouw komt de hele geschiedenis langs en in de bovenbouw wordt de laatste 50 jaar behandeld. De keuze voor *Kleio* (1975) komt voort uit het feit dat in deze methode is gekozen voor auteurs die gespecialiseerd waren in een bepaalde periode of een bepaald thema.

De eerste methode die onderzocht wordt is *Coda* uit 1970.⁷⁷ In deze methode wordt gesteld dat de Koude Oorlog begonnen is in 1946 tijdens de Griekse burgeroorlog. De periode daarvoor was eigenlijk meer een periode van toenemende spanningen. Vooral Rusland was erg wantrouwend tegenover de VS omdat er geen tweede front kwam. En na de capitulatie van Japan 'viel de stemming van wapenbroederschap in duigen' volgens de methode.⁷⁸ In de VS was er niet of nauwelijks wantrouwen tot aan het overlijden van Roosevelt. Pas toen kwamen de machten die vijandig tegenover de SU stonden aan de macht. De definitieve verkoeling tussen beide landen kwam door de atoombom. Amerika had nu iets in handen waardoor ze bondgenoot Rusland niet meer nodig hadden.⁷⁹ Het wantrouwen vanuit Amerikaanse kant kwam door de angst voor het ontketenen van een wereldrevolutie door de Russen. Vanuit Russische kant kwam het omdat ze zich omsingelt voelde door allerlei westerse bases.⁸⁰

Deze methode is op het oog vrij neutraal over de Koude Oorlog. De gebeurtenissen in de beginperiode van het conflict worden voorgesteld als een rij opeenvolgende acties en reacties van de kant van de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. In de methode wordt een grote rol aangemeten voor de acties van de Verenigde Staten. De reacties van de Sovjet-Unie worden voornamelijk gezien als een reactie van de maatregelen die de Verenigde Staten nemen. De methode volgt de redenering van de historicus Flemming. Er wordt namelijk gesteld dat de VS pas wantrouwend werd ten opzichte van de SU nadat Truman aan de macht kwam. Truman kwam onverwachts en onervaren aan de macht en daarom konden machten die de Sovjets wantrouwden boven drijven.⁸¹ Flemming beweerde dat Truman na zijn aantreden het conflict juist heeft opgezocht. Het ingrijpen van de VS in de burgeroorlog en de daarmee samenhangende Trumanleer was volgens de auteurs de eerste stellingname in de Koude Oorlog. Er wordt duidelijk negatief over beide kampen gesproken. Hoewel het niet expliciet wordt aangegeven in de tekst komt er wel naar voren dat voornamelijk door de acties van de VS de conflicten in de Koude Oorlog oplaaien. Je zou deze methode dus kunnen scharen onder de revisionistische stroming.

⁷⁷ W. Boonekamp, F. Kraat, W. Manesse, *Coda: Geschiedenis voor klas 3 en 4 vH*. (Groningen 1970)

⁷⁸ Bonekamp, Craat, Manesse, *Coda*, 74.

⁷⁹ Ibidem 73.

⁸⁰ Ibidem 74.

⁸¹ Ibidem 73.

De tweede methode is *Novem, Wereld in Wording* uit 1974.⁸² Dit is een van de meest bekende semi concentrische methodes. De eerste uitgave was in 1954 en de laatste in 1984. Deze methode werd dus 30 jaar op veel middelbare scholen gebruikt. Het was een samenwerking tussen veel verschillende auteurs met verschillende achtergronden.⁸³ Het moest volgens de negen auteurs ‘maar eens gedaan zijn met allerlei ideologische scherpslijperij en hokjesgeest’.⁸⁴ De auteurs kwamen uit verschillende ‘hokjes’. De groep bestond uit een katholiek, een vrijzinnige, een jood, een antroposoof, een pacifist, een sociaaldemocraat en een aantal Nederlands Hervormden. Alle auteurs waren betrokken bij de volledige tekst. Dit moest voorkomen dat de methode toch een bepaalde politieke of religieuze gekleurdheid zou verraden.⁸⁵ In het middelpunt stond de continuïteit tussen het verleden en het heden. De ondertitel van de methode is “Wereld in wording”. Volgens de auteurs had de titel “direct te maken met geschiedenis als ‘onvoltooid verleden’, waarin kiemen liggen voor de toekomst.’⁸⁶

Het hoofdstuk over de Koude Oorlog begint met twee spotprenten. Een van Amerikaanse zijde en een van Russische zijde. Illustraties hadden in deze methode vaak een contrastfunctie. De contrastwerking moest ervoor zorgen dat het kritisch vermogen van de leerlingen werd aangescherpt.⁸⁷ In deze methode wordt niet echt een startpunt van de Koude Oorlog genoemd zoals dat wel in andere methodes is gebeurd. De auteurs concluderen dat de spanningen tussen Oost en West steeds duidelijker werd na de “Iron Curtain” speech van Churchill.⁸⁸ De spanningen waren echter al begonnen na de Russische Revolutie. De wereld kreeg toen twee keuzes, vanuit het Oosten de Wereldrevolutie en vanuit het westen het recht op zelfbeschikking.⁸⁹ Er worden een aantal spanningsvelden aangegeven, namelijk Duitsland, Berlijn, Polen, Griekenland en de VN. In de beschrijving van deze spanningsvelden komt een evenwicht naar voren in de schuldvraag. Beide landen hebben evenveel schuld aan de verschillende spanningen in en buiten Europa. De Trumanleer en Marshallhulp worden genoemd en de oprichting van de Kominform van de SU is de reactie op beide gebeurtenissen.

Een gevolg van de intensieve samenwerking tussen de verschillende gezindtes is geweest dat de tekst neutraal overkomt. Er wordt, zeer bewust, geen kant gekozen in het conflict en dus ook geen

⁸² W. Beemsterboer, C.J. Canters, A.C. Henny et al, ‘*Novem. Wereld in Wording. 4 havo/vwo*’, (Den Haag 1974).

⁸³ R. Leeuwenhoek, R. Eleveld en L.G. Dalhuisen, ‘Dertig jaar *Novem/Wereld in Wording*’, *Geschiedenis in de klas* (1990) 28-38. Vindplaats: < <http://mensmaatschappij.slo.nl/Paginas/Dertig-jaar-Novem-Wereld-in-Wording.aspx> > (25-4-2018).

⁸⁴ R. Leeuwenhoek, R. Eleveld, L.G. Dalhuisen, ‘Dertig jaar *Novem*’ 29.

⁸⁵ Ibidem 34.

⁸⁶ Ibidem 30.

⁸⁷ Ibidem 31.

⁸⁸ W. Beemsterboer, C.J. Canters, A.C. Henny, ‘*Novem*’ 216.

⁸⁹ Ibidem.

schuldige aangewezen. De schuld wordt niet gelegd bij de Verenigde Staten en daarom valt de methode niet onder het revisionisme. Het post-revisionisme is hier meer van toepassing omdat deze visie uitgaat van evenveel schuld aan beide kanten.

De derde methode is *Kleio, voor de VWO-top*.⁹⁰ De methode kent veel schrijvers die allemaal een aantal hoofdstukken voor hun rekening hebben genomen. In het voorwoord van de methode wordt de verantwoording voor het groot aantal schrijvers gegeven. De auteurs hebben gemeend dat de methode moet worden samengesteld door specialisten in verschillende onderdelen. Het hoofdstuk over de Koude Oorlog is geschreven door O. Feitsma, dat is een pseudoniem van Jan Kikkert. Jan Kikkert was een docent op een middelbare school in Rotterdam en historicus. Hij heeft veel boeken geschreven over het koningshuis.

Het hoofdstuk begint met de opmerking dat de Koude Oorlog een probleem is geweest in de geschiedschrijving. Levensbeschouwelijke en emotionele aspecten die door propaganda van beide zijden werden aan het conflict verbonden. De Koude Oorlog werd steeds voorgesteld als een direct gevolg van het agressief optreden van de Sovjet-Unie. De auteur stelt dat: "Langzamerhand is in de geschiedschrijving een verandering gekomen, namelijk de revisionisten gaan er vanuit dat de verantwoordelijkheid niet alleen bij de Sovjet-Unie kan worden gelegd vooral omdat de SU enorm verzwakt was na de Tweede Wereldoorlog."⁹¹

Het hoofdstuk behandelt een groot deel van de geschiedenis voor de Tweede Wereldoorlog. Van het uitbreken van de Russische Revolutie tot aan het Molotov-von Ribbentropact in 1939. Het begin van de Koude Oorlog plaatst Feitsma in en meteen na de Tweede Wereldoorlog.⁹² Het uitblijven een tweede front en de verschillende interpretaties van Jalta en Potsdam worden als grote oorzaak genoemd. De kwestie Duitsland wordt voornamelijk economisch uitgelegd. De economische eenheid van Duitsland moest er voor zorgen dat Rusland de herstelbetalingen kon krijgen uit *heel* Duitsland. Frankrijk en Engeland konden dat moeilijk verkroppen en zagen dat het economisch niet goed ging in hun eigen bezettingszones. Dat kostte Frankrijk en Engeland enorm veel geld.⁹³ Feitsma stelt dat het wantrouwen ten opzichte van elkaar steeds werd bevestigd. 'De westerse staten zagen in de uitbreiding van het communistische gebied een gevaar voor hun eigen bestaan, terwijl de Sovjet-Unie, dat met grote verliezen uit de oorlog was gekomen, een samenzwering tegen het communisme vermoedde.'⁹⁴

De paragraaf over het begin van de Koude Oorlog vertelt het meest over waarom de Sovjet-Unie bepaalde acties ondernam in bijvoorbeeld Oost-Europa. In het hele stuk komt de Verenigde

⁹⁰ L. Biegel, A. Ceulaert, O. Feitsma, pseud. van J.G. Kikkert. *Kleio voor de vwo-top*. (Zeist 1975).

⁹¹ L. Biegel, A. Ceulaert, O. Feitsma, *KLEIO voor de VWO-top*, 187.

⁹² Ibidem 188.

⁹³ Ibidem 189.

⁹⁴ Idem.

Staten nauwelijks voor. De tekst komt over als een vergoelijking van de daden van de Sovjet-Unie, alsof ze niet anders konden dan de communisten aan de macht te helpen in Oost-Europa. Feitsma geeft daar als reden voor dat Oost-Europa geen democratische traditie kende en dat daarom de vrije verkiezingen in die gebieden mislukten.⁹⁵

Aan het einde van elk hoofdstuk in deze methode staan de opdrachten. Een opvallende vraag die over de oorlog in Griekenland gesteld wordt is de volgende: “Waarom mengden de Verenigde Staten zich in 1947 in de binnenlandse aangelegenheden van Griekenland?”.⁹⁶ Vooral de formulering dat het gaat om binnenlandse aangelegenheden kan ook geïnterpreteerd worden als een afkeurende houding van de auteur. Verder staat er aan het einde van het hoofdstuk een literatuurlijst. Een van de titels die gebruikt zijn is “De Ideologie van het Westen” van Godfried van Benthem van den Bergh. Uitgegeven door de “Kritiese bibliotheek van Gennep”, een links-politieke uitgeverij. Een andere titel is “Tito” van Anton Constandse. Hij was links, anarchistisch en pacifistisch en bovenal zeer fel gekant tegen het buitenlands beleid van de Verenigde Staten. Feitsma introduceert in de inleiding van het hoofdstuk de revisionistische visie op de Koude Oorlog en bouwt vervolgens zijn verhaal binnen die traditie.

Tabel 2.2

Methode	Jaar	Startpunt KO	Verloop conflict?	Schuld KO	Visie
Coda	1970	Griekse Burgeroorlog (1946)	Reeks incidenten. VS onderneemt actie, SU reageert op actie.	VS	Revisionisme
Novem	1974	Geen beginpunt maar verschillende spanningsvelden.	Reeks incidenten. Beide landen ondernemen acties die tegenstellingen op scherp stellen.	Beide	Post-revisionisme
Kleio	1975	Uitblijven tweede front en verschillende interpretaties Potsdam en Jalta.	Losstaande incidenten. Nadruk ligt op logica van reacties SU op acties van VS	VS	Revisionisme

Post-revisionistische periode

In deze periode staat het geschiedenisonderwijs in het teken van didactische veranderingen. Er vindt een verschuiving plaats van chronologische feitenkennis over politieke gebeurtenissen naar geschiedenisonderwijs dat meer gericht is op vaardigheden. De invloed van de didacticus Dalhuisen wordt zichtbaar in de methodes. Er is meer aandacht voor standplaatsgebondenheid, oorzaak en

⁹⁵ Ibidem 188.

⁹⁶ Ibidem 197.

gevolg en andere structuurbegrippen. Deze didactische verandering heeft invloed op de representatie van een onderwerp. Kritisch bronnenonderzoek zal vaak leiden tot een genuanceerder beeld van de historische gebeurtenissen. Dit past goed bij de post-revisionistische visie. Een andere grote verandering in deze periode is de instelling van het Centraal Schriftelijk Examen voor het vak geschiedenis in 1981. Het gevolg hiervan is geweest dat een externe partij de stofomschrijving vaststelde en dat de methodes daarop moesten aansluiten bij de examenvoorbereiding.

De eerste methode die in deze periode wordt onderzocht is *Geschiedenis in onderwerpen* uit 1978.⁹⁷ Deze is geschreven voor de invoering van het centraal examen in 1981. Deze methode legt een grote nadruk op verschillende soorten opdrachten die bij de tekst worden gebruikt. Waarbij eerdere methodes bijna alleen reproductie opdrachten had, werden nu ook diepgaandere vragen gesteld. Je moet bijvoorbeeld de situatie van Duitsland na de Tweede Wereldoorlog vergelijken met de situatie na de Eerste Wereldoorlog. Ook zijn er meer opdrachten waarbij de leerlingen zich moeten inleven in de situatie. 'Hoe zouden de Russen hebben gedacht over het Marshallplan en de containmentpolitiek?'.⁹⁸ Het antwoord staat niet letterlijk in de tekst maar de leerlingen moeten het antwoord halen uit de verschillende teksten. Er staat zelfs een opdracht in waarbij de leerlingen mensen moeten gaan interviewen die het begin van de Koude Oorlog hadden meegemaakt. Veel tekstbronnen zijn een onderdeel geworden van de gewone leestekst. Bronnen vormen dus een integrale eenheid met de leestekst en zijn niet alleen maar een aparte illustratie van de onderwerpen.

Aan het begin van het hoofdstuk wordt de centrale vraag gesteld die de toon zet voor de rest van de tekst. Namelijk, wie is er eigenlijk begonnen? Wilde de Verenigde Staten invloed houden in het Oosten of wilde de Sovjet-Unie misbruik maken van de verwarde situatie in Europa na de oorlog om geheel Europa aan hun macht te onderwerpen?⁹⁹ De auteurs wijzen op de nieuwe inzichten die de historici hebben over het optreden van de Sovjet-Unie in de periode na de Tweede Wereldoorlog. Er wordt namelijk gesproken over de revisionistische visie op Rusland. Er is dus geen sprake van een post-revisionistische visie.

Deze revisionistische visie komt naar voren in het kopje "De Sowjet-Unie op zoek naar veiligheid". In het stukje daarvoor spreekt de auteur over de verontwaardiging van het Westen over de manier waarop de Sovjet-Unie zich gedraagt in het Oosten. Ze stellen: "Dit optreden vormde volgens hen het bewijs voor de agressiviteit van de Sowjet-Unie, als drager van een onverzoenlijke

⁹⁷ A. Beer, W. Kalkwiek, *Geschiedenis in onderwerpen: Aspect van wereldoriëntatie* (Vol. 4/5, havo leerlingenboek). (Amsterdam 1978).

⁹⁸ A. Beer, W. Kalkwiek, *Geschiedenis in onderwerpen*, 99.

⁹⁹ Ibidem 96.

haat tegen het kapitalisme en de prediker van een wereldrevolutie.”¹⁰⁰ Na deze zin volgt het kopje over de zoektocht naar veiligheid van de Russen en daarin wordt gesteld:

Wij bekijken nu na meer dan dertig jaar de gebeurtenissen wel wat genuanceerder. Als wij ervan uit gaan dat het doel van de Russische politiek altijd is geweest de opbouw van een ‘verdediging in de diepte’, nl. de vorming van een ring van staten langs de westgrens om zich te beschermen tegen de invallen dan moet het niet-erkennen daarvan door de westerse geallieerden op Stalin de indruk hebben gemaakt dat het Westen Rusland het recht op eigen veiligheid ontzegde, misschien wel met de bedoeling de Sowjet-Unie zelf te bedreigen. Dan hoeft het optreden van de Russen in Polen en Hongarije, Bulgarije en Roemenië niet persé uitgelegd te worden als agressie om de agressie, als een eerste stap op weg naar de verovering van Europa. (...) In dat geval krijgt het Russische optreden een meer verdedigend dan aanvallend karakter.¹⁰¹

Aan de hand van de Griekse burgeroorlog en de Marshallhulp wordt uitgelegd dat de Verenigde Staten een politiek van containment gingen voeren. Als bron wordt George Kennan als Mr. X aangehaald. ‘De Sowjet-Unie reageerde onmiddellijk. In geforceerd tempo werden in de zomermaanden van 1947 de Midden- en Oosteuropese landen (...) omgebouwd tot volksdemocratieën.’¹⁰² De auteurs stellen dus dat de Sovjet-Unie reageert op de politiek die de Verenigde Staten voert en dat de SU dit alleen uit zelfbescherming doet. “De twee kampen hadden zich gevormd, de *Koude Oorlog* was een feit” stellen de auteurs.¹⁰³ Deze methode valt dus onder de revisionistische visie.

De tweede methode die onderzocht wordt is *Mensen en Machten* uit 1985.¹⁰⁴ Dit is een examenbundel voor de havo en het vwo. De methode heeft als officiële ondertitel “semi-concentrische leergang geschiedenis voor het katholiek voortgezet onderwijs”. Deze ondertitel is echter nergens in het boek terug te vinden. Door het weglaten van de toevoeging “katholiek onderwijs” laten de auteurs zien dat ze niet vanuit een bepaalde geloofsovertuiging de teksten hebben opgesteld. In het eerste hoofdstuk “Waarom geschiedenis” wordt er gewezen op het feit dat historici subjectief zijn en dat de leerlingen moeten oppassen voor het gevaar van ideologieën en vooroordelen.¹⁰⁵

Deze methode is geheel opgezet in thema’s en de chronologie is geheel losgelaten. Eerst wordt de periode van de Eerste en Tweede Wereldoorlog behandeld, vervolgens de Koude Oorlog. Als die cyclus is afgelopen gaat de methode naar Nederland (voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog),

¹⁰⁰ Ibidem 97.

¹⁰¹ Idem.

¹⁰² Ibidem 99.

¹⁰³ Idem.

¹⁰⁴ A. Adang, F. Vercauteren, *Mensen en machten: Semi-concentrische leergang geschiedenis voor het katholiek voortgezet onderwijs* (3e dr. ed., Vol., examenboek geschiedenis havo/vwo). (Amsterdam 1985)

¹⁰⁵ A. Adang, F. Vercauteren, *Mensen en Machten*, 3-5.

vervolgens Frankrijk in dezelfde cyclus en daarna een groot gedeelte niet-Westerse geschiedenis. Het hoofdstuk dat relevant is voor het onderzoek wordt 'veranderende machtsverhoudingen' genoemd.

Aan het begin van het hoofdstuk wordt de vraag gesteld: 'Ondanks de U.N.O. en ondanks alle afspraken (...) ontstonden er diepe meningsverschillen tussen de SU en de VS. Waarom?'¹⁰⁶ Het antwoord dat gegeven wordt is: "Eigenlijk was dat niet verwonderlijk". Wat volgt is een zeer gedetailleerde analyse van de ontstane problemen. De schuld wordt duidelijk bij beide kampen gelegd. De auteurs stellen dat er voor de Tweede Wereldoorlog grote ideologische tegenstellingen waren. Het Westen vond de marxistisch-leninistische ideologie ondemocratisch. In de Sovjet-Unie vond men dat het Westen kapitalistisch-imperialistisch was. Na een periode van relatieve rust en het bondgenootschap tussen de SU en de VS tijdens de Tweede Wereldoorlog kwamen de tegenstellingen na 1945 weer bovendrijven. De Sovjet-Unie reageerde op de situatie die zich voordeed na 1945. De VS had als enige de beschikking over de atombom en de auteurs stellen dat er 'hier en daar werd er bijvoorbeeld weer gefluisterd dat het tijd werd om een einde te maken aan het bestaan van de Sowjet-Unie.'¹⁰⁷ Als reactie hierop stichtte de SU de volksdemocratieën in Oost-Europa. De Verenigde Staten komen als eerste wereldmacht uit de Tweede Wereldoorlog en de auteurs stellen dat "Sommige Amerikaanse politici (...) deden als zij alles voor het zeggen hadden en nergens rekening mee hoefden te houden".¹⁰⁸ Daarnaast stellen de auteurs dat de Sovjet-Unie een vooropgesteld plan had om aan de grenzen van het rijk communistische staten te stichten. Ze zeggen namelijk dat het proces om dit voor elkaar te krijgen op een slinkse wijze ging en dat de eigenlijke bedoelingen "gecamoufleerd" waren.¹⁰⁹ Niet zo gek dat het Westen hier weer op reageert betogen de auteurs.

Uit deze methode blijkt een post-revisionistische visie. De Koude Oorlog is een conflict waarbij zowel de VS als de SU-schuld hebben. Beide machtsblokken provoceren elkaar door verschillende acties, veel acties zijn gebaseerd op argwaan, wantrouwen en miscommunicatie. In de tekst van het hoofdstuk wordt vaak het woord "begrijpelijk" gebruikt. De auteurs zien de acties van beide kanten als "volkomen begrijpelijk" op meerdere punten. Wanneer er over het Marshallplan wordt gesproken zeggen de auteurs "De Sowjet-Unie begreep echter heel goed dat deze hulp als een pressie-middel tegen haar werd gebruikt."¹¹⁰ Er wordt niet echt een beginpunt van de Koude Oorlog genoemd door de auteurs. Ze zien het meer als een samenloop van omstandigheden. De post-revisionistische visie klinkt door in het volgende citaat.

¹⁰⁶ Ibidem 123.

¹⁰⁷ Ibidem 125.

¹⁰⁸ Idem.

¹⁰⁹ Idem.

¹¹⁰ Ibidem 131.

Door de Truman-doctrine, het Marshallplan, de Kominform en allerlei scherpe uitspraken die over en weer werden gedaan, werden de tegenstellingen tussen de USSR en de USA en hun wederzijdse bondgenoten steeds groter. Hierdoor ontstond er op den duur een toestand van permanente oorlogsdreiging. In de geschiedenis kreeg deze de naam de *Koude oorlog*.¹¹¹

De auteurs maken duidelijk dat de Koude Oorlog door acties van zowel de Sovjet-Unie als van de Verenigde Staten is ontstaan.

De derde methode uit deze periode is *Sprekend Verleden* uit 1987 van Leo Dalhuisen.¹¹² Leo Dalhuisen heeft in 1976 het didactisch handboek "Geschiedenis op school" geschreven. In dit handboek was een grote rol weggelegd voor het introduceren van zogenaamde *structuurbegrippen*. Begrippen als "verandering en continuïteit", "oorzaak en gevolg" en "standplaatsgebondenheid" moesten leiden tot zelfstandig kritisch bronnenonderzoek door de leerlingen. Kritisch bronnenonderzoek brengt met zich mee dat de leerlingen kennis nemen van de verschillende perspectieven die de geschiedenis met zich mee brengt. Het post-revisionisme is een visie waarbij rekening moet worden gehouden met die verschillende perspectieven. Een methode die deze didactische invalshoek als uitgangspunt neemt zal dus ook makkelijk onder het post-revisionisme vallen.

De Koude Oorlog wordt in het boek verdeeld over twee aparte hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk heet "Van Grote Alliantie tot Koude Oorlog". In deze titel komt naar voren dat er sprake is van een bepaalde historische ontwikkeling waarbij er proces zal worden beschreven. Het eerste gedeelte gaat over het wantrouwen dat zich voor de Tweede Wereldoorlog heeft ontwikkeld. In de bespreking komt naar voren dat zowel de Sovjet-Unie als de Verenigde Staten redenen heeft om elkaar te wantrouwen. Bij de oprichting van de Komintern wordt gezegd: "De Westelijke regeringen voelden zich door de activiteiten van de Komintern bedreigd."¹¹³ In de volgende alinea wordt verteld dat de Sovjet-Unie op zijn beurt zich ook bedreigd voelt als enig Bolsjewistisch land.¹¹⁴ Dalhuisen stelt:

Bij het begin van de Tweede Wereldoorlog leek het dus zeer onwaarschijnlijk dat het Westen en de SU elkaars bondgenoten zouden worden. Daarvoor zorgde de inval van de Duitsers in de Sovjet-Unie.¹¹⁵

¹¹¹ Ibidem 132.

¹¹² L. Dalhuisen, *Sprekend verleden: Een geschiedenis van de wereld* (1e dr. ed., Vol., deel 3 - boek II) ('s-Gravenhage 1987).

¹¹³ L. Dalhuisen, *Sprekend Verleden* 325.

¹¹⁴ Idem.

¹¹⁵ Ibidem 328.

Een externe factor had er dus voor gezorgd dat het Oosten en het Westen *toch* een bondgenootschap vormde. “De Grote Alliantie berustte op een gemeenschappelijke vijand: Het Duitsland van Hitler, en dus niet op wederzijds vertrouwen.”¹¹⁶ Zoals in het didactisch handboek staat vindt Dalhuisen het belangrijk om samenhang en verschillen tussen culturen aan te geven. Hij haalt in de tekst zelfs een Russisch schoolboek uit 1975 aan waarmee hij wil laten zien dat de leerlingen in de Sovjet-Unie leerden dat de Amerikanen opzettelijk wachten met het openen van een tweede front in Europa. De bedoeling van Amerika was volgens het schoolboek om de eigen krachten te sparen en die van de Sovjet-Unie te verzwakken.¹¹⁷ Daar zet hij meteen tegenover dat deze visie door veel Westerse wetenschappers niet wordt gevolgd. Het ontbreken van het tweede front kwam doordat de Engelse legers volgens Churchill te zwak waren.¹¹⁸ Vervolgens gaat het hoofdstuk verder in op de incidenten die het onderlinge wantrouwen tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie hebben vergroot.

Tussen de twee hoofdstukken staat een gedeelte over de verschillende visies op de Koude Oorlog. Het gedeelte heet “Visies op het verleden beïnvloeden het heden”. Hiermee sluit hij weer aan op een van de doelstellingen uit het didactisch handboek. Hij wil namelijk laten zien dat de acties van de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten in het heden, dus nog voor de val van de Muur, wortels hebben in het verleden. Om het heden te begrijpen heb je het verleden nodig.¹¹⁹ De opdracht die hierbij hoort is het verzamelen van de verschillende feiten die in de visies naar voren worden gebracht en daar een analyse over te maken. Uiteindelijk moet de leerling een antwoord kunnen geven op de vraag: “Waarom vreest men in het Westen en in de SU elkaar en is die vrees gegrond?”. De eerste en de tweede visie gaan over het standpunt van de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten. Er komt naar voren dat zowel de Sovjet-Unie als de Verenigde Staten de andere partij de agressor vindt. De tweede Westerse visie is dat de VS de agressor is. De derde Westerse visie gaat ervan uit dat in beide visies wel iets zit, maar dat het allemaal te eenzijdig is. Deze visies komen overeen met de orthodoxe, revisionistische en post-revisionistische visie op de Koude Oorlog. Om de verschillende visies in beeld te brengen worden een aantal prenten getoond waarbij de leerling moet analyseren welke visie er wordt getoond. De didactische principes van kennis en vaardigheden worden op deze manier gecombineerd. Dalhuisen stelt ook dat bij het opstellen van de doelstellingen er rekening moet worden gehouden dat hoewel het verschillende doelstellingen zijn, ze in elkaars verlengde liggen en dus ook gecombineerd moeten worden.¹²⁰

Het volgende hoofdstuk heet “De Koude Oorlog”. Dit gedeelte gaat over de verhoudingen tussen de VS en de SU na de Tweede Wereldoorlog. In de eerste alinea wordt een samenvatting

¹¹⁶ Idem.

¹¹⁷ Idem.

¹¹⁸ Idem.

¹¹⁹ Ibidem 330.

¹²⁰ Dalhuisen, Geurts, Toebes, *Geschiedenis op school* 35.

gegeven van de leertekst die komen gaat. Eerst worden de belangrijkste oorzaken voor het toenemende wantrouwen genoemd en vervolgens een conclusie:

Hierdoor had het Westen geen begrip voor Ruslands behoefte aan veiligheid en was het ervan overtuigd dat de SU de hele wereld in haar macht wilde krijgen. De SU had geen begrip voor de Westerse idealen van zelfbeschikking en democratie voor alle volken en dacht dat het Westen alleen maar uit was op economische overheersing van de wereld en het terugdringen van de Russische invloed.¹²¹

Aan de hand van de acties van Truman wordt vervolgens besproken hoe het conflict verloopt. De Trumanleer heeft een prominente plaats in het verhaal. De Trumanleer wordt gedefinieerd als: “[Met de Trumandoctrine] verklaarden de Amerikanen van plan te zijn zich te verzetten tegen iedere communistische aanval of opstand waar dan ook ter wereld”. Deze uitleg heeft een militaire connotatie en Dalhuisen nuanceert dat eigenlijk meteen. Hij zegt dat de Trumanleer niet altijd geweld hoefde in te houden. Geld en goederen behoorden ook tot de mogelijkheden tot ingrijpen. Vervolgens betoogd hij dat de Trumanleer uitgaat van de prepositie dat de meerderheid van een volk achter de Verenigde Staten zou staan, maar dat dit in de praktijk niet te meten was. Veel landen waar de VS ingreep kende namelijk geen vrije verkiezingen en was het dus onmogelijk om te achterhalen wat de meerderheid van de bevolking zou vinden.¹²²

Deze methode past binnen de post-revisionistische visie. De gebeurtenissen worden niet als geïsoleerde incidenten besproken maar als een keten van gebeurtenissen die reacties van de tegenstanders hebben uitgelokt. De schuld wordt dus ook duidelijk bij beide partijen gelegd, maar met de toevoeging dat veel van de meningen over de tegenstander zijn gebaseerd op inschattingfouten, verkeerde interpretaties van gebeurtenissen en algehele miscommunicatie. Over de uitwerking van het Marshallplan wordt bijvoorbeeld gezegd: “Wat verder ook de bedoelingen van het Marshallplan zijn geweest, het verscherpte de tegenstellingen tussen Oost en West.”¹²³ Hieruit blijkt dat de interpretatie van de bedoelingen van het Marshallplan verschilt tussen de verschillende kampen.

¹²¹ Dalhuisen, *Sprekend Verleden* 333.

¹²² Ibidem 335.

¹²³ Ibidem 336.

Tabel 2.3

Methode	Jaar	Startpunt KO	Verloop conflict?	Schuld KO	Visie
Geschiedenis in onderwerpen	1978	Containment politiek van VS	Reeks incidenten. Nadruk op reactie SU op acties van VS	VS. SU zoekt veiligheid.	Revisionisme
Mensen en machten	1985	Atoombom VS en volksdemocratieën in Oost-Europa door SU	Reeks incidenten. Beide machtsblokken provoceren elkaar door verschillende acties.	Beide landen	Post-revisionisme
Sprekend Verleden	1987	Trumanleer en oprichten volksdemocratieën in Oost-Europa	Reeks incidenten. Nadruk ligt op acties en reacties van beide kanten.	Beide. Voornamelijk door inschattingsfouten en miscommunicatie.	Post-revisionisme

New Cold War periode

De periode van de “New Cold War History” loopt van het einde van de Sovjet-Unie tot het heden. De drie boeken die in deze periode worden onderzocht komen uit 1999, 2006 en 2017. De keuze voor de eerste twee jaartallen komt voort uit de veranderingen in het onderwijs in deze jaren. In 1998 wordt namelijk de Tweede Fase ingevoerd. Deze had voor het vak geschiedenis ook grote gevolgen. Het vak werd onderdeel van twee profielen, economie & maatschappij en cultuur & maatschappij. In de periode daarvoor was geschiedenis een van de vakken die iedereen kon kiezen, ongeacht de samenstelling van het vakkenpakket. In 2007 is de Tweede Fase vernieuwd. Een van de gevolgen van deze vernieuwing is dat de eindtermen van de vakken niet meer tot in detail werden beschreven, maar dat de eindtermen meer globaler zijn geworden. De methode van 2006 moet daar natuurlijk op vooruit lopen. De methode uit 2017 is de meest recente methode en de methode waar de Koude Oorlog een Historische Context is voor het CSE.

De eerste methode die in deze periode wordt onderzocht is *MeMo, geschiedenis voor de Tweede Fase* uit 1999.¹²⁴ Deze methode komt dus uit het prille begin van de Tweede Fase. Het examen geschiedenis bestond in het begin van de Tweede Fase uit zeven domeinen. Het eerste domein was “Vaardigheden en benaderingswijzen”. De andere domeinen gingen over “levensonderhoud”, “primaire samenlevingsverbanden”, “staat, natie en politiek”, “Oorlog en Vrede”, “ontmoetingen

¹²⁴ I. Van Manen, W. Miedema, *MeMo: Geschiedenis voor de Tweede Fase. Basisboek VWO* (Den Bosch 1999).

tussen culturen” en als laatste “zingeving en cultuur”. De Koude Oorlog behoorde tot domein E, Oorlog en Vrede. Het hoofdstuk over de Tweede Wereldoorlog en Koude Oorlog behoort tot sub domein “Internationale betrekkingen en oorlogvoering”. De bedoeling van dit sub domein was onder andere dat leerlingen internationale tegenstellingen en conflicten in verband konden brengen met ideologische, economische en machtspolitieke belangen.¹²⁵ Alle domeinen worden in deze methode behandeld. De Koude Oorlog komt in twee hoofdstukken terug. Ten eerste in het hoofdstuk “Tweede Wereldoorlog en Koude Oorlog”. Vervolgens in het laatste hoofdstuk, namelijk het historisch overzicht van de Twintigste Eeuw.

Na de paragrafen over de Tweede Wereldoorlog komt het gedeelte over de Koude Oorlog. De eerste paragraaf heet “Van Truman-doctrine tot Cubacrisis”. Uit de titel van de paragraaf kan afgeleid worden dat de auteurs de Koude Oorlog laten beginnen bij het opstellen van de Trumandoctrine. In de tekst wordt dit echter niet zo expliciet gemeld. De tekst gaat voornamelijk over de verschillende conferenties die gehouden zijn tijdens en vlak na de Tweede Wereldoorlog over de toekomst van voornamelijk Europa. In deze bespreking komt naar voren dat de sfeer tussen de geallieerden veranderde op het moment dat Truman mee ging doen met de besprekingen. “Truman stond veel wantrouwend tegenover de Sovjetunie dan de idealistische Roosevelt. Daar was inmiddels ook alle aanleiding toe.”¹²⁶ Vervolgens gaat de tekst door over het onderwerpen van de door de Sovjet-Unie bevrijdde gebieden. Er wordt zelfs gesproken van het begrip “cordon sanitaire”. Over het laten ontploffen van de atoombom boven Hiroshima wordt niet op deze manier gesproken. Het wordt gepresenteerd als machtsvertoon van de Verenigde Staten. In de New Cold War History wordt een belangrijke rol weggelegd voor de andere landen buiten de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie om. De methode erkent deze positie echter niet. “Frankrijk en Engeland waren verzwakt en verloren hun rol op het wereldtoneel.”¹²⁷

De gebeurtenissen worden in een reeks van oorzaken en gevolgen beschreven. De nadruk ligt echter wel op de acties van de Sovjet-Unie die “tegen de afspraken” in werden gedaan. In het kopje over het IJzeren Gordijn wordt bijvoorbeeld gesproken over het ontstaan van de volksdemocratieën in Oost-Europa. Volgens de auteurs “druiste dit volledig in tegen het Atlantisch Handvest”.¹²⁸ Wel wordt gesteld dat de ongerustheid van de geallieerden niet helemaal terecht was. “Stalin was voornamelijk in veiligheidsgaranties geïnteresseerd en breidde om die reden zijn gebied en invloedssfeer uit.”¹²⁹ De containmentpolitiek en de economische variant, de Marshallhulp, wordt gezien als beginpunt van de

¹²⁵ College voor toetsen en examens, ‘Geschiedenis havo 2002’, <https://www.examenblad.nl/examen/geschiedenis-havo/2002> (16 september 2018).

¹²⁶ I. van Manen, W. Miedema, *MeMo*, 277.

¹²⁷ Idem.

¹²⁸ Ibidem 278.

¹²⁹ Idem.

Koude Oorlog. “Het IJzeren Gordijn werd nu met de Marshall-hulp een strikte scheiding tussen twee tegengestelde economische gebieden. Het Westen zou een economisch wonder meemaken, op grote afstand gevolgd door de Oost-Europese staten.”¹³⁰ In deze analyse wordt duidelijk de schuld bij beide partijen gelegd. De andere Europese landen spelen bij het beginpunt van de Koude Oorlog niet echt een rol. Er wordt alleen over de Britten gesproken wanneer ze invloed verliezen en de Verenigde Staten deze rol overneemt. De New Cold War History klinkt in deze methode dus niet door. De tekst laat nog steeds een post-revisionistische visie zien.

In het historisch overzicht van de Twintigste eeuw krijgt het ontstaan van de Koude Oorlog maar een beperkte ruimte. Dit overzicht is een gecomprimeerde versie van wat er in het grotere hoofdstuk is besproken. De toenemende spanningen worden besproken, de periode direct na de oorlog wordt kort aangestipt. De Trumandoctrine en de Marshallhulp komen niet meer voor.

De tweede methode die onderzocht wordt is *Geschiedeniswerkplaats* uit 2006.¹³¹ In de vernieuwing van de Tweede Fase is ook het vak geschiedenis op de schop gegaan. De verschillende domeinen die in de vorige methode nog centraal stonden zijn teruggebracht tot vijf domeinen die in de basis globaal zijn omschreven. De domeinen zijn nu historisch besef, oriëntatiekennis, Thema's, rechtsstaat en als laatste oriëntatie op studie en beroep. De methode komt voort uit domein B, oriëntatiekennis. Centraal hierin staat de 49 Kenmerkende Aspecten (KA), deze worden in 48 paragrafen uitgewerkt. Het centraal schriftelijk eindexamen in 2006 is opgedeeld in een regulier examen en voor een aantal pilotscholen een pilotexamen uitgaande van de nieuwe indeling. Pas in 2015 is het CSE voor alle scholen gelijkgetrokken. In het pre-examenjaar werd dus de oriëntatiekennis behandeld en in het examenjaar de twee steeds wisselende thema's.

De Koude Oorlog hoort bij tijdvak “De Tijd van televisie en computers” en bevat de onderdelen dekolonisatie, koude oorlog, welvaart en cultuur, Europese eenwording en pluriforme en multiculturele samenlevingen. Het KA dat bij de paragraaf hoort is “De verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog.”¹³²

De paragraaf begint met de opmerking dat de verdeling van Europa in invloedssferen eigenlijk een hele stabiele periode was. “Maar in het begin voelde dat zeker niet zo.” stellen de auteurs.

¹³⁰ Idem.

¹³¹ D. Verkuil, T. Geugten, *Geschiedeniswerkplaats* (Vol. Tweede fase. havo handboek historisch overzicht), (Groningen 2006).

¹³² D. Verkuil, T. Geugten, *Geschiedeniswerkplaats*, 164.

Tussen de Sovjet-Unie en de VS liep al direct het wantrouwen hoog op, onder meer door hun ideologische vijandschap. En doordat de twee supermachten alle andere landen overschaduwden, raakte de wereld verdeeld in twee blokken.¹³³

Vervolgens wordt er alleen maar ingegaan op de visie van de Amerikanen op de intenties van de Sovjet-Unie. “De Amerikanen gingen denken dat Stalin uit was op wereldheerschappij omdat hij overal in zijn invloedssfeer communisten aan de macht bracht.”¹³⁴ Om te voorkomen dat Stalin ook andere landen in zijn macht kreeg kwamen de Verenigde Staten met de containmentpolitiek. Er wordt naar analogie van de New Cold War History wel gesteld dat de invloed van de persoon Stalin groot was, maar daar houdt elke vergelijking ook op. De geschiedenis wordt puur vanuit Westers perspectief gepresenteerd en er wordt geen ruimte gegeven voor de Sovjet-visie op de gebeurtenissen. Vanuit dit kleine stukje tekst komt eigenlijk een orthodoxe visie naar voren. De reden hiervoor zou kunnen zijn dat er in een methode waarin in 10 hoofdstukken een historisch overzicht van de geschiedenis van de jagers en verzamelaars tot het heden wordt gegeven weinig ruimte is voor analyse van de gebeurtenissen. Een opsomming van de historische feiten is dan het gevolg. Er wordt in deze methode niet echt een beginpunt van de Koude Oorlog genoemd. Er wordt slechts vermeld dat er toenemende spanningen zijn. De gebeurtenissen worden niet als opeenvolgende gebeurtenissen genoemd, maar slechts een opsomming. Deze methode komt dus dichterbij een orthodoxe visie dan bij een andere visie.

De laatste methode in dit onderzoek is het eindexamenkatern van de Walburgpers, uitgever van Sprekend Verleden.¹³⁵ Dit is de meest recente methode die een voorbereiding is op het huidige CSE. In 2015 is het centraal schriftelijk eindexamen op een aantal punten veranderd. In de situatie voor 2015 werd in het pre-examenjaar de oriëntatiekennis getoetst en waren er steeds twee wisselende examenonderwerpen. Het nieuwe examen bestaat voor 25% uit de oriëntatiekennis en voor 75% uit drie historische contexten. Deze contexten zijn “de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden 1515-1648”, “Duitsland 1871-1945” en “de Koude Oorlog 1945-1991”. In de inleiding wordt besproken hoe het vak geschiedenis in elkaar steekt en wat de leerling eraan heeft. De basis van het vak geschiedenis in de bovenbouw zijn de structuurbegrippen van het vak geschiedenis van waaruit aan de ene kant de perioden en tijdvakken worden uitgelegd en aan de andere kant het historisch denken en redeneren wordt gestimuleerd.¹³⁶ Het katern bestaat uit een algemeen gedeelte over de verschillende

¹³³ Idem.

¹³⁴ Idem.

¹³⁵ H. Buskop, L. Dalhuisen, R. Geest, M. Visser, T. Chau, *Training voor het nieuwe examen met historische contexten* (Tweede druk, eerste oplage. ed., [Sprekend verleden]. Examenkatern geschiedenis havo). (Zutphen 2017)

¹³⁶ H. Buskop, L. Dalhuisen, R. Geest, M. Visser, T. Chau, *Training voor het nieuwe examen*, 9.

vaardigheden die bij het vak geschiedenis een rol spelen, de uitleg over de Historische contexten en een gedeelte werkmateriaal waarbij er geoefend wordt met het beantwoorden van examenvragen.

Het hoofdstuk over de Koude Oorlog begint met een analyse van de toenemende spanningen tussen Oost en West voor het einde van de Tweede Wereldoorlog. Er worden een zestal oorzaken genoemd met een verdeling tussen oorzaken waardoor de Verenigde Staten zich bedreigd voelde door de SU en oorzaken waarbij de SU zich bedreigd voelde door de VS. Hier kan je uit afleiden dat de schuld gelijk bij beide partijen ligt. Als voorbeeld wordt gegeven de burgeroorlog die na de Russische Revolutie van 1917 plaatsvond. Het Westen voelde zich bedreigd omdat Rusland apart vrede sloot met Duitsland en het Oosten voelde zich bedreigd omdat ze het idee hadden dat het Westen een einde probeerde te maken aan het communisme.¹³⁷ De paragraaf vervolgt de analyse door de gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog te bespreken. In dit gedeelte komt het dezelfde zinsnede naar voren die ook in de uitgave van *Sprekend Verleden* uit 1986 wordt gebruikt. "Het Geallieerde bondgenootschap berustte op een gemeenschappelijke vijand: het Derde Rijk van Hitler, en dus niet op wederzijds vertrouwen."¹³⁸

De methode volgt hetzelfde raamwerk dat Leo Dalhuisen in de eerdere uitgaven van *Sprekend Verleden* heeft opgezet. Dit raamwerk gaat uit van de post-revisionistische visie. De toenemende spanningen voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog zijn opgesplitst in de acties van de Verenigde Staten en de acties van de Sovjet-Unie. Vervolgens wordt er aangegeven dat deze acties het gevolg zijn van elkaar. De auteurs stellen dat er vijandbeelden over en weer ontstaan en geven daar een verklaring voor:

In de VS, de SU en de landen die tot hun invloedssfeer behoorden, heerste tijdens de Koude Oorlog wantrouwen en angst voor de tegenpartij. Die angst kwam niet alleen voort uit de voortdurende kans op een gewapende confrontatie. Deze reële angst werd ook nog gevoed door ideologische propaganda. Er zijn twee mogelijke redenen te bedenken waarom beide supermachten in hun propaganda een vijandbeeld ontwikkelden: Om hun optreden te verklaren en te verdedigen. (...) Omdat zij geloofden in dit vijandbeeld en de juistheid ervan meenden te kunnen bewijzen.¹³⁹

Dit is een samenvatting van het Kenmerkende Aspect dat bij deze gebeurtenis een rol speelt. Het gehele KA luidt: "de verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog."¹⁴⁰ De auteurs leggen echter in de uitleg meer de nadruk op de ideologische verschillen en de bijbehorende propaganda dan op de wapenwedloop. Dit is in lijn met de *New Cold War History* waarin gesteld wordt dat er in vorige

¹³⁷ Ibidem 102.

¹³⁸ Ibidem 103.

¹³⁹ Ibidem 104.

¹⁴⁰ Ibidem 131.

visies te weinig aandacht was voor de ideologische aspecten. Het verschil is echter dat de rol van andere landen alleen wordt besproken wanneer ze bijvoorbeeld slachtoffer zijn van de uitbreiding van de invloedssferen. De andere landen zijn niet actief betrokken bij het verloop van de Koude Oorlog. Door de opbouw van het verhaal wordt er een poging gedaan om te laten zien dat het conflict niet de schuld is van een partij. Bij de verschillende gebeurtenissen worden eerst de acties van de Verenigde Staten besproken en vervolgens de acties en reacties van de Sovjet-Unie. In het werkmateriaal dat bij de methode hoort wordt aan de leerlingen gevraagd deze verschillende posities te analyseren. Aan de hand van een aantal bronnen van de verschillende partijen wordt gevraagd het beeld van de vijand te distilleren en aan te geven waar dit beeld vandaan komt.¹⁴¹ De vaardigheid die voornamelijk wordt getoetst is standplaatsgebondenheid. Deze methode volgt voor een groot gedeelte de post-revisionistische visie die in de uitgave van 1986 ook naar voren komt. De New Cold War History visie komt voor een gedeelte terug in de nadruk die wordt gelegd op de rol die ideologie heeft gespeeld in dit conflict.

Tabel 2.4

Methode	Jaar	Startpunt KO	Verloop conflict?	Schuld KO	Visie
MeMo	1999	Trumandoctrine	Reeks oorzaken en gevolgen	Beide	Post-revisionisme
Geschiedeniswerkplaats	2006	Geen beginpunt, alleen toenemende spanningen	Losstaande incidenten, met nadruk op positie VS	SU.	Orthodox
Examenkatern Walburgers	2017	Verschillende oorzaken. Nadruk op ideologische verschillen.	Reeks incidenten. Nadruk ligt op acties en reacties van beide kanten	Beide	Post-revisionisme. New Cold War alleen om rol ideologie.

Conclusie

Het collectief geheugen van leerlingen wordt mede gevormd door de geschiedenismethodes die op school worden gebruikt. Dit collectief geheugen is maar een momentopname. De historiografie van de Koude Oorlog is onderhevig aan veranderingen en dus ook de informatie die de leerlingen op latere momenten in hun leven tot zich kunnen nemen. Daar komt ook nog eens bij dat niet iedere leerling nog precies weet wat ze op school is geleerd.

¹⁴¹ Ibidem 117.

In deze scriptie is de representatie van het begin van de Koude Oorlog in geschiedenismethodes onderzocht. De historische periode tussen het einde van de Tweede Wereldoorlog en het instellen van de Trumandoctrine en de Marshallhulp is het specifieke onderzoeksonderwerp geweest. De periodisering van de methodes is analoog aan de periodisering van de historiografische visies geweest. De onderzoeksvraag was of de geschiedenismethodes de heersende historiografische visies volgden. De analyse heeft plaatsgevonden aan de hand van deelvragen over het plaatsen van het begin van de Koude Oorlog, de vorm van het narratief over de gebeurtenissen en de schuldvraag in het conflict. De conclusie die naar aanleiding van dit onderzoek getrokken kan worden valt uiteen in een aantal onderdelen. De algemene conclusie is dat de visies die in de methodes naar voren komen niet overeenkomen met de periodisering van de historiografische visies. Andere factoren spelen namelijk mee bij het bepalen van het standpunt van de auteurs.

De eerste factor is de invloed van de verzuiling. De verzuilde achtergrond van de auteurs bepaald voor het grootste gedeelte de beantwoording van de schuldvraag. Een socialistische auteur als Jan Romein plaatst de schuld voor het conflict bij de Verenigde Staten. Vanuit zijn achtergrond is dat namelijk een logische gevolgtrekking van de analyse van het conflict. De sympathie van Romein ligt namelijk in eerste instantie bij de doelen van de Sovjet-Unie. Ditzelfde geldt voor een auteur als Kikkert. De bronnen die hij gebruikt bij de analyse van het conflict zijn voor het grootste gedeelte vanuit een socialistisch perspectief geschreven. Het tegenovergestelde zien we wanneer de auteurs zich erg bewust zijn van hun standplaats zoals het geval is bij *Novem*. In deze methode controleren de auteurs van verschillende achtergronden elkaar om te voorkomen dat er een specifieke mening naar voren komt. Wanneer de ideologische achtergrond van een auteur een grote rol speelt bij het schrijven van een methode komt over het algemeen ook een visie naar voren die eenzijdig is wat betreft de schuldvraag. In deze methodes zien we dus voornamelijk orthodoxe en revisionistische visies terug.

De tweede factor is de didactische invalshoek die de auteurs innemen. Als halverwege de jaren '70 de ontzuiling in volle gang is wordt de roep om didactische vernieuwingen steeds sterker. Kritisch bronnenonderzoek zoals gepropageerd wordt door Dalhuisen zorgt voor een nuance van de schuldvraag en leent zich goed voor het presenteren van de post-revisionistische visie. De leerlingen moeten zelfstandig hun mening over het conflict vormen door kennis te nemen van verschillende standpunten. Het grootste voorbeeld daarvan is *Sprekend Verleden*, mede geschreven door Dalhuisen. Deze methode concentreert zich op de vaardigheden in plaats van op het puur navertellen van de historische gebeurtenissen. In de methode *Geschiedeniswerkplaats* wordt het conflict wel weer in vogelvlucht doorgesproken en daar zien we dus ook weer een eenzijdige visie terug.

De derde factor is de manier waarop het narratief wordt gepresenteerd. Zijn de gebeurtenissen tussen 1945 en 1947 losstaande incidenten of is het een aaneenschakeling van acties en reacties van de twee hoofdrolspelers? De post-revisionistische visie wordt altijd gepresenteerd in een reeks incidenten. In deze reeks wordt binnen deze visie altijd gesproken over hoe beide landen acties ondernemen die het conflict op scherp zetten. Ook een eenzijdige visie kan in een reeks incidenten worden besproken. Er moet dan alleen goed gekeken worden naar de redenen van de actie en reactie. In *Coda* wordt er een reeks incidenten besproken, maar de nadruk wordt gelegd op de acties van de Verenigde Staten. Wanneer het verhaal als losstaande incidenten wordt beschreven is het altijd een eenzijdige visie.

De New Cold War visie komt in geen enkele onderzochte methode voor. De enige manier waarop deze visie naar voren komt is in een enkele zin waar het belang van ideologie wordt genoemd. Wanneer we kijken naar de beschrijving van de visie komt naar voren dat er geen consensus bestaat over deze visie. Veel historici zijn het over een aantal onderdelen niet eens met Gaddis. Een tweede reden is dat het onderzochte examenkatern van Walburgers voor een groot gedeelte is gebaseerd op *Sprekend Verleden* van Dalhuisen. Een derde reden is dat het Kenmerkende Aspect over de Koude Oorlog spreekt over “twee ideologische machtsblokken”. Het KA laat geen ruimte voor de eventuele invloed van andere landen op het conflict.

De vorming van het collectieve geheugen van leerlingen door geschiedenismethodes is dus afhankelijk van de keuze van de methode. De achtergrond van de auteurs en de didactische invalshoek spelen hierbij een grote rol. Het onderzoek naar schoolboeken heeft de laatste jaren een grote vlucht genomen. Dit onderzoek is daar slechts een onderdeel van. Wat dit onderzoek van andere onderzoeken onderscheidt is dat het grootste gedeelte van de onderzochte methodes geschreven zijn tijdens het conflict. De auteurs hebben zich dus een beeld moeten vormen van het conflict zonder dat het eindresultaat bekend was. Het nadeel hiervan is een niet afgesloten narratief. Het voordeel hiervan is een actuele analyse van het conflict en geen reconstructie achteraf. Dit onderzoek heeft gepoogd een overzicht te geven van de representatie van de verschillende visies op de Koude Oorlog in geschiedenismethodes. Uit dit onderzoek is gebleken dat er verschillende visies op hetzelfde moment werden aangeboden door de methodes. Nader onderzoek zou kunnen uitzoeken of deze visies daadwerkelijk invloed hebben gehad op het collectieve geheugen van bepaalde generaties leerlingen.

Literatuur

- Anderson, B., *Imagined Communities: Reflections on the origins and spread of Nationalism* (Londen 1991).
- Assmann, A., 'Transformations between History and Memory', *Social Research* 75 (2008) 49-72.
- Berghe, Vanden, Y., *'De Koude Oorlog. Een nieuwe geschiedenis (1917-1991)'* (Leuven 2008).
- Bossenbroek, M. 'Nostalgie naar de Koude Oorlog. Misplaatst verlangen naar een 'foute' tijd', *Historisch Nieuwsblad*, (versie 26 oktober 2016)
<https://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/46644/nostalgie-naar-de-koude-oorlog.html> (10 oktober 2018).
- College voor toetsen en examens, 'Geschiedenis havo 2002',
<https://www.examenblad.nl/examen/geschiedenis-havo/2002> (16 september 2018).
- Dalhuisen, L.G., Geurts, P.A.M, Toebes, J.G., *Geschiedenis op school in theorie en praktijk* (Groningen 1976).
- Gaddis, J.L., 'On moral Equivalence and Cold War history', *Ethics and international affairs* 10 (1996) 131-148.
- Giessen, P. 'De Koude Oorlog was bloedlink', *de Volkskrant*, 3 november 2007.
- Grever, M. "Nationale identiteit en historisch besef. De risico's van een canon in de postmoderne samenleving", *Tijdschrift voor geschiedenis* 2 (2006), 160-177.
- Grever, M. "Visualisering en collectieve herinneringen. "Volendams meisje" als icoon van de nationale identiteit", *Tijdschrift voor geschiedenis*, 117 (2004), 207-229.
- Hoogeboom, W.L., 'The Cold War and Revisionist Historiography', *Social Studies* 61 (1970) 314-318.
- Huussen jr., A.H. 'Gelder, Herman Arend Enno van (1889-1973)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. (versie 12-11-2103) <http://resources.huysgens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn3/gelderhae> (15-8-2018)
- Jonker, E. "De betrekkelijkheid van het moderne historisch besef." *BMGN-Low Countries Historical Review* 111.1 (1996): 30-46.
- Kennan, G., 'The Sources of Soviet Conduct', *Foreign Affairs* 25 (1946-1947) 566-582.
- Leeuwenhoek, R., Eleveld, R. en Dalhuisen, L.G., 'Dertig jaar Novem/Wereld in Wording', *Geschiedenis in de klas* (1990) 28-38. Vindplaats: < <http://mensmaatschappij.slo.nl/Paginas/Dertig-jaar-Novem-Wereld-in-Wording.aspx> > (25-4-2018)
- Lin, L., Zhao, Y., Ogawa, M., Hoge, J., & Kim, B. Y., "Whose history? An analysis of the Korean war in history textbooks from the United States, South Korea, Japan, and China." *The Social Studies*, 100(5), (2009) 222-232.
- Linden, J. van der, 'Geschiedschrijving over de Koude Oorlog sinds 2000. De hypothesen van Gaddis getoetst' *Tijdschrift voor Geschiedenis* 126, 1 (2013) 93-106.

Macdonald, D.J., 'Communist Bloc Expansion in the Early Cold War: Challenging Realism, Refuting Revisionism' *International Security* 20 (1995-1996) 152-188.

Pekelder, J., 'Na het strijken van de Sovjet-vlag. Geschiedschrijving over de Koude Oorlog sinds 1989/1990' *Tijdschrift voor Geschiedenis* 114, 2 (2001) 227-249.

Pingel, Falk. *UNESCO guidebook on textbook research and textbook revision*. Unesco, 2010.

Romanowski, M. "Problems of bias in history textbooks." *Social Education* 60 (1996): 170-173.

Thompson, J.A., 'William Appleman Williams and 'The American Empire'' *Journal of American Studies* 7, 1 (1973) 91-104.

White, T.J., 'Cold War Historiography: New Evidence Behind Traditional Typographies', *International Social Science Review* 75 (2000) 35-46.

Methodes op chronologische volgorde:

Enno van Gelder, H.A. *Anderhalve eeuw wereldgeschiedenis: leerboek der algemene en vaderlandse geschiedenis van 1815 tot heden voor de hoogste klassen van de Hogere Burgerschool met 5 jarige cursus en het gymnasium* (Groningen 1948).

Rijpma, E., Rijpma, J., & Boer, J. *De ontwikkelingsgang der historie: Geïllustreerde beknopte algemeene en vaderlandsche geschiedenis* (12e dr./ ed., Vol. III a, van 1789 tot heden) (Groningen 1950).

Blonk, A., Romein, J., & Oerlemans, J. *Hoofdwegen der geschiedenis* (Vol. II, nieuwere en nieuwste geschiedenis) (Groningen 1965).

Boonekamp, W., F. Kraat, W. Mannesse, *Coda: Geschiedenis voor klas 3 en 4 vH*. (Groningen 1970)

Beemsterboer, W., C.J. Canters, A.C. Henny et al, '*Novem. Wereld in Wording. 4 havo/vwo*', (Den Haag 1974).

Biegel, L., A. Ceulaert, O. Feitsma, pseud. van J.G. Kikkert. *Kleio voor de vwo-top*. (Zeist 1975).

Beer, A., W. Kalkwiek, *Geschiedenis in onderwerpen: Aspect van wereldoriëntatie* (Vol. 4/5, havo leerlingenboek). (Amsterdam 1978).

Adang, A., F. Vercauteren, *Mensen en machten: Semi-concentrische leergang geschiedenis voor het katholiek voortgezet onderwijs* (3e dr. ed., Vol., examenboek geschiedenis havo/vwo). (Amsterdam 1985)

Dalhuisen, L., *Sprekend verleden: Een geschiedenis van de wereld* (1e dr. ed., Vol., deel 3 - boek II) ('s-Gravenhage 1987).

Manen, I van, W. Miedema, *MeMo: Geschiedenis voor de Tweede Fase. Basisboek VWO* (Den Bosch 1999).

Verkuil, D., T. Geugten, *Geschiedeniswerkplaats* (Vol. Tweede fase. havo handboek historisch overzicht), (Groningen 2006).

Buskop, H, L. Dalhuisen, R. Geest, M. Visser, T. Chau, *Training voor het nieuwe examen met historische contexten* (Tweede druk, eerste oplage. ed., [Sprekend verleden]. Examenkatern geschiedenis havo). (Zutphen 2017)